

ישראל נקראים – 'אדם'

ההבנה בין ישראל לגוים בתורה

הרב דוד בר חיים
ישיבת מרכז הרב

הקדמה

בשנים האחרונות, ניכרת מגמה בתוך חוגים שונים בציבור הדתי – מגמה 'הומניסטית-אוניברסלית'. רבים הם הכותבים בזכות האהבה "לכל אדם שנברא בצלם". אף 'זכינו' לחוברת בשם זה, "חביב אדם שנברא בצלם", שליקט וערך מר יוחנן בן יעקב, מזכ"ל תנועת בני עקיבא. מטרתם הגלויה של בעלי השקפה זו היא להוכיח שכל בני האדם שווים, שאסור להפלות לרעה שום אדם על רקע גזעו, ושכל הטוען להיפך אינו אלא גזען המסלף דברי תורה על מנת להתאימם לדעותיו ה'נוראות'.

להלן שתי דוגמאות:

א. דברי הגב' ר. הוברמן:

"... מעולם לא העליתי בדעתי שתורת ישראל מפלה בין דם לדם, על רקע של אמונה, לאום או גזע... אדרבה, תורתנו היא המלמדת שדם האדם קדוש הוא באשר הוא אדם: "שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלוהים עשה את האדם" (בראשית ט) ... בעשרת הדברות נאמר: "לא תרצח"! ואין כל רמז להגבלה שהאיסור חל לגבי יהודי ולא חל לגבי שאינו יהודי..."
(יבין דם לדם", ירחון 'עמודים' של הקיבוץ הדתי, תמוז תשמ"ה ע' 352)

ב. חבר הכנסת (מפד"ל) פרופ' אבנר שאקי:

"היהודים במדינת ישראל אשר קבלו בהר סיני את תורת משה, שבה נקבע כי בצלם אלוקים ברא את האדם, אין לנו כל צורך בשום... חוק שילמד אותנו את האלף-בית האלמנטרי הזה של תורת ישראל, כי כל בני האדם נולדו שווים לפי תפיסתה של היהדות... שוויון של האדם, מעמדו של האדם בפני האל ובפני חברו, הוא עיקר ועקרון ראשוניים במעלה בתורת ישראל... בודאי שלא ניתן יד לכל גזענות שהיא, שפירושה אפליה האדם בשל צבעו, בשל דתו, בשל לאומו..."
(קטע מנאומו בדיון בכנסת על תיקון חוק יסוד הכנסת וחוק העונשין)

לפנינו, אפוא, דברים ברורים: כל בני האדם, ישראל וגוי, שווים. כפי שיתבאר להלן, השקפה זו נוגדת את תורת משה תכלית הניגוד, ונובעת מתוך חוסר ידיעה מוחלט, וטמיעה ב'ערכים' מערביים זרים. אף לא היה צורך להשיב עליה לולא הרבים שטועים ותועים בגללה. השקפה זו מצאה לה ביטוי אף אצל רבנים אחדים, אשר מטרתם להראות כמה גדולות

חשיבותו ומעלתו של הגוי בתורתנו, ואגב כך חטאו לאמת על ידי הוצאת דברים מהקשרם ואי־דיוק בדברי חז"ל והראשונים. חלק ניכר ממאמצייהם מתמקד (בעקבות פרשת 'המחותרת' כמובן) בנסיון להוכיח שהאיסור "לא תרצח" חל גם על הריגת גוי. להלן קטע מדברי הרב יהודה עמיטל שליט"א:

"ועיין ראב"ן על גמרא בבא קמא קיג, א, דלאו ד"לא תרצח" נאמר גם על גוי, וכפשטות דברי הרמב"ם בהלכות רוצח פ"א ה"א. ועיין יראים סימן קעה, דהריגת גוי בכלל תולדות רציחה". (מתוך מכתב הנדפס ב'עלון שבות' (ישיבת הר עציון) גליון מס' 100. דבריו הובאו בחוברת "חביב אדם שנברא בצלם" הנ"ל, במהדורה הניסויית ע' 64)

וכך כותב הרב אהרון ליכטנשטיין שליט"א:

"מדברי הרמב"ם (משנה תורה, הלכות רוצח פ"ב הי"א) נראה בבירור, שכלפי גוי המקיים שבע מצות בני נח קיים האיסור "לא תרצח", ועונש של מיתה בידי שמים לרוצח. דהיינו, מצד אחד אין הבדל באיסור הרציחה בין יהודי לגוי..."

(מתוך תקציר שיעור שנדפס ב"קשת בענן" מס' 32, גשר, והובא בחוברת הנ"ל ע' 72) ובעקבות הרבנים הנ"ל נמשכים שומעי לקחם:

"... "לא תרצח"! איסור מוחלט, ציווי חד־משמעי שאינו מבחין בין יהודי ונכרי..."

(דברי מר יוחנן בן יעקב בהקדמתו לחוברת הנ"ל ע' 1)

בהמשך יתבאר כמה מן התעיה וההטעיה יש בדברים אלה.

אך לא בהלכה זו בלבד נכתבו דברים העלולים להטעות את הציבור. לדוגמא, כותב הרב ליכטנשטיין:

"תחום התורה... אף הוא שייך לעולמו של בן־נח, אם כי אין ספק שמבחינת ההיקף... תלמוד תורה הרבה יותר מצומצם בעולם בני־נח מאשר בעולמונו.

מפורסמים דברי רבי מאיר בסנהדרין נט, א, ובברייתא בתורת כהנים: אפילו גוי יושב ועוסק בתורה מקבל שכר... הדגשה נוספת על עיסוק גדול ונשגב בתורה, כשייך לעולמו של הגוי."

(מתוך מאמרו 'בני אדם', ירחון 'עמדה' מס' 3, ע' 16, ובחוברת הנ"ל ע' 74)

מפליא הדבר ששכח לציין את כל האמור שם בסוגיא, ובמיוחד את המסקנה. איך לא הזכיר שדברי ר' מאיר הובאו כדי להשיג על ר' יוחנן שאמר: "גוי' שעוסק בתורה חייב מיתה שנאמר: תורה צוה לנו משה מורשה, לנו מורשה ולא להם"? והמסקנה חשובה מכל – בכדי ליישב המאמרים הסותרים, מתרצת הגמ' "התם בשבע מצות דידהו" (עוסקין בהלכות אותן שבע מצות להיות בקיאים בהן – רש"י). כלומר מותר לעסוק דוקא בשבע מצות בני נח – ואם למד יותר

1. זאת למודעי, שבאופן כללי, חז"ל השתמשו בשני מונחים כאשר דברו על מי שאינו יהודי: 'גוי' ו'נכרי'.

(לפעמים, המונח 'אחרים' מציין גוים ג"כ, בעיקר במדרשי ההלכה. בקשר להלכות או מקרים מסויימים

נמצאים גם המונחים 'גר תושב' ו'בן נח' – ע' בחידושי הרמב"ן למכות ט, א, ובח"י הריטב"א שם, אלא

שהדברים שובשו בריטב"א). כך הוא בכל כתבי היד העתיקים ובדפוסים הישנים. כל המונחים

הנמצאים ברוב הדפוסים שלפנינו כגון 'עכו"ם', 'עכומו"ז', 'עובד כוכבים' וכו', כולם שיבושים, ומקורם

בצנזורה הנוצרית אשר בקשה ע"י כך להטעות, כאילו הדברים נאמרו דוקא על גוים עובדי ע"ז.

ובדפוסים אחדים הגדילו לעשות, ובמקומות רבים החליפו 'גוי' ו'נכרי': פעמים ב'כותי', פעמים

ב'כנעני' ופעמים אף ב'עמלקי'! כמובן, במאמר זה, מביא אני את הנוסח המדוייק והמקורי של הדברים.

ומה מאוד יש להצטער שאע"פ שניתן היום לברר את הנוסחה האמיתית, תלמידי חכמים רבים

ממשיכים להזכיר את שיבושי הצנזורה.

מכך, חייב מיתה. וכן כותבים התוספות בע"ז ג, א, ד"ה שאפילו, והרמב"ם בהלכות מלכים פ"י ה"ט: "גוי שעסק בתורה חייב מיתה². לא יעסוק אלא בשבע מצות שלהן בלבד". הרי שהמרחק בין הנאמר בגמרא לדברי הרב ליכטנשטיין רב מאוד.

במאמר הנ"ל כותב הרב ליכטנשטיין עוד:
"מישור התפילה אף הוא קיים כערך אוניברסלי... הדבר נאמר בנוגע לבית המקדש בראשית דרכו (מלכים א, ח, מא"מג); זהו חלק מחזון אחרית הימים:

'כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים'. גם לגוי יש מקום לבוא ולהתפלל בבית המקדש!
כיצד אפשר לומר כדברים האלה? והלא משנה שלימה שנינו (פ"א דכלים מ"ח): "...החיל מקודש ממנו שאין גוים וטמא מת נכנסין לשם...". וכך פסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות בית הבחירה הלכה ט"ז. הרי שאין שום אפשרות לגוי "לבוא ולהתפלל בבית המקדש"! הדברים, אפוא, ברורים: גוי יכול להתפלל, ואפילו בהר הבית, אך לא בבית המקדש.

ראיה נוספת למעלת הגוי לדעת הרב ליכטנשטיין:

"הקרבנות מצטיידים אצלינו כבעלי אופי יהודי שרשי, אבל הם בהחלט שייכים, מבחינת ההלכה הצרופה, גם לעולמו של הבן נח: גוי מקריב קרבנות לא רק באיוז במה... אלא בבית המקדש". (במאמר הנ"ל)

מלבד מה שנתבאר למעלה שאין שום אפשרות לגוי להכנס לבית המקדש, וכל שכן להקריב בו קרבנות, הרי שאמירה זו, כקודמותיה, אינה משקפת את עמדת "ההלכה הצרופה" בנושא. מחלוקת היא בין ר' עקיבה ור' יוסי הגלילי בספרא פרשת אמור, פרשה ז ה"א, ובתוספתא פ"א דשקלים ה"ז (כך במהדורת צוקרמנדל וליברמן, ובדפוס וילנא ה"ג), והובאה במנחות עג, ב, אלו קרבנות אפשר לקבל מן הגוי. ופסק הרמב"ם כד' עקיבה³ (פ"ג מהל' מעשה הקרבנות ה"ב): "ואחד אנשים ואחד נשים או עבדים מביאין את הקרבנות. אבל הגוים אין מקבלים מהן אלא עולות בלבד שנאמר: 'מיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם'... אבל אין מקבלין מהן שלמים, ולא מנחות, ולא חטאות ואשמות...". בהקשר זה יש להוסיף, שאפילו אם גוי התנדב לשקול שקלו כדי שיהיה לו חלק בקרבנות הציבור, אין מקבלים ממנו, כמובא שם בספרא פרק ז', הי"ב, ובפ"א דשקלים מ"ה, וכ"כ הרמב"ם בפ"א מהל' שקלים ה"ז: "הכל חייבין ליתן מחצית השקל... אבל הגוים שנתנו מחצית השקל אין מקבלין מהם". כללו של דבר – אין שויון זכויות לגוי, לא בעצם הכניסה לבית המקדש ולא בהקרבת קרבנות שם.

דומה שהדוגמאות הנ"ל מספיקות, כדי להבהיר את המניע לכתיבת מאמר זה. מעתה, הבה נעיין ברשימה ארוכה של מקורות הסותרים את ההשקפות הנ"ל באופן ברור ביותר. ראשית נתמקד בעניינים הלכתיים, ולאחר מכן נעבור למישור הרוחני. יצויין שבדעתי לעסוק אך ורק בהלכות המדגימות ההבחנה הגדולה שהתורה מבחינה בין ישראל לגוי. אין בכוונתי ללבן את נושא מעמדו של הגוי בתורה במלא היקפו – למשל, עד כמה וכיצד יכול הגוי לעבוד את ה' עפ"י התורה ומה שכרו על כך, אפשרות ישיבת הגוי בארץ ישראל, מה דינם של גוים הנלחמים בנו או

2. ושם בסוף ההלכה: "מכין אותו ועונשין אותו ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה, אבל אינו נהרג", וע"ש בכס"מ וברדב"ז מדוע אינו נהרג.

3. כך לפי נוסחת הבבלי והתוספתא, אך לנוסחת הספרא מוחלפת השיטה, ופסק הרמב"ם כר"י הגלילי. ובכמה כת"י של התוספתא הגידסא כבספרא.

ברם, יש להדגיש שאין ללמוד מכאן היתר להרוג גוי. במכילתא הנ"ל מפורש להיפך – "דינו מסור לשמים" – הרי שיש איסור בדבר. ועיין עוד בתוספתא פ"ח דע"ז ה"ה (כ"ה במהדורת צוקרמנדל, ובוילנא פ"ט ה"ד): "על שפיכות דמים כיצד?.. ישראל בגוי פטור", הרי שההורג פטור אבל אסור, ובסנהדרין נו, א על ברייתא זו נאמר: "התם היכי ליתני, אסור ומותר? והתניא הגוים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין?" – הרי שיש איסור בהריגת גוי. אך לא מצאנו בדברי חז"ל הגדרת האיסור, ונחלקו הראשונים בדבר.

דעת הראב"ן היא שההורג את הגוי עובר בלאו דלא תרצח, וז"ל בב"ק סי' כב (דף עד, ע"ד⁵):
"דלא תגנוב דומיא דלא תרצח ולא תנאף⁶ דהוי בין לישראל בין לגוי".

לא כן דעת הרמב"ם בתחילת הלכות רוצח וש"נ: **"כל הורג נפש אדם מישראל עובר בלא תעשה שנאמר: לא תרצח"**⁷ וכן הוא בספר המצוות ל"ת רפ"ט. וכן העתיק רבי דוד הכוכבי בספר המצוות אשר לו ל"ת רפ"ט. וכזאת כתב ביראים סימן קעה (מהדורת שיף, ובמהדורות אחרות סי' רמח): "...ואינה נקראת רציחה אלא בישראל, דכתיב: 'אשר ירצח את רעהו', רציחת רעהו נקראת רציחה, בגוי אינה נקראת רציחה". ובהמשך דבריו: "תולדות הרציחה: שלא להרוג את הגוי, כדתניא בע"ז פ"ב (כו, א): הגוים והרועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין"⁸. הרי שלדעת הרמב"ם, היראים ור' דוד הכוכבי, ההורג גוי לא עבר בלאו של לא תרצח.^{8א}

סיכום: (1) ההורג גוי, ואפילו גר תושב, אינו נהרג עליו בבית דין, אע"פ שהרגו במזיד. דבר זה מפורש בתורה ובדברי חז"ל.

(2) לדעת הראב"ן, ההורג גוי עובר על לאו דלא תרצח, ולדעת הרמב"ם היראים, ור' דוד הכוכבי, אין הריגת גוי בכלל לאו זה. ולכולי עלמא יש איסור בדבר כמפורש בדברי חז"ל.

5. כך הוא במהדורת הגר"ש אלבק ז"ל. ובמהדורות הגר"ש ערנרייך הי"ד, הוא בדף קצד ע"ד.
6. ע"ש בפ"י אבן שלמה לגר"ש ערנרייך דף קצה, אות צג, שהקשה דלא יתכן לא תנאף באשת גוי.
7. כך הגירסא בדפוס רומי משנת ר"מ, ובמהדורות ר' שבתי פרנקל הי"ו. וע"ש בילקוט שינויי נוסחאות שכ"ה בכל כתה"י ובדפוסים חוץ מדפוס וילנא – ודשא ששם שבשה הצנזורה הנוצרית: "כל הורג נפש בן אדם עובר בלא תעשה שני' לא תרצח". זהו מקור טעותם של הרב ליכטנשטיין והרב עמיטל שכתבו שלדעת הרמב"ם, כביכול, ההורג גוי עובר בלא תעשה. וכמה מפליא הדבר, שרבוים ידועי שם מסתכמים על מקורות הידועים באי-דיוקם, ופוסקים הלכות על פי שיבושי הצנזורה.
8. והנה יש להעיר שנחלקו הפוסקים בפירוש הך ברייתא דע"ז שהביא היראים. דעת הב"י היא שגוים שאינם מקיימים ז' מצוות בני נח, אין מצוה להורידם, אבל אם רצה, מוריד, וכן העתיקו הד"מ והש"ך – ע' ביו"ד ריש סי' קנח. אך הב"ח והט"ז שם, והמהרש"ל בביאוריו לסמ"ג (לאוין מח) כתבו, ד"לא מורדין" פירושו שאסור לעשות כן, והכי מוכח מהיראים כאן שהביא את הברייתא כראיה שאסור להרוג גוי. וכ"כ הרמב"ם רפ"י מהל' ע"ז: "אין כורתין ברית לעובדי ע"ז... ואסור לרחם עליהם שני' לא תחנם'. לפיכך אם ראה עובד ע"ז או בד או טובע בנהר לא יעלנו. ראהו לקוח למות לא יצילנו. אבל לאבדו בידו או לדחפו לבור וכיוצא בזה אסור, מפני שאינו עושה עמנו מלחמה". וכ"ה בפ"ד מהל' רוצח וש"נ הי"א. וזוהי דעת רבינו יונה בחידושו לסנהדרין נו, א ובמאירי שם נו, ב. (וע"ש ברבינו יונה שאיסור הורדת גוי שאינו מקיים ז' מצוות ב"נ מדרבנן. וכ"כ הט"ז שם ביו"ד). ואמנם יתכן שהב"י והרמ"א חזרו בהם, כי בשו"ע לא הזכירו מזה כלום.
- 8א. מדברי היראים משמע שלמד מלשון הפסוק שהזכיר. באשר לרמב"ם, יתכן שלמד מהמכילתא עה"פ "לא תרצח": "לא תרצח". למה נאמר, לפי שני' שופך דם האדם, עונש שמענו אזהרה לא שמענו, ת"ל לא תרצח, דמשמע שרק על הריגה שחייב עליה מיתה עובר על לא תרצח.

ב. פקוח נפש

גם בנושא של פקוח נפש מבחינה התורה בין ישראל לגוי. שנינו בפרק ח' של מסכת כיפורים (יומא) מ"ה (ובדפוס וילנא מ"ז): "מי שנפלה עליו מפולת, ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נכרי ספק ישראל, מפקחין עליו. מצאוהו חי מפקחין עליו, ואם מת יניחוהו". ושם בגמרא פה, א: "ולא מיבעיא ספק חי ספק מת דישראל, אלא אפילו ספק גוי ספק ישראל מפקחין", וכן כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' שבת הלכה כ"א (בדפוס וילנא ה"כ): "היתה חצר שיש בה גוים וישראל, אפילו ישראלי אחד ואלף גוים, ונפלה עליהם מפולת, **מפקחין על הכל מפני הישראלי**. פירש אחד מהן לחצר אחרת ונפלה עליו אותה חצר, מפקחין עליו, שמא זה שפירש הוא הישראלי והנשארים גוים". וכן הוא בטור ובשו"ע אורח חיים סימן שכט סעיף ג.⁹ יש להעיר, שישראל שרצה לעסוק בפקוח נפשו של גוי הכרוך בחילול שבת, ועשה כן בפני עדים ולאחר התראה, מות יומת איש כזה בבית דין, וזה פשוט.

ג. מיתת בית דין

כתוב בתורה (דברים יט, טו): "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא, על פי שני עדים או על פי שלושה עדים יקום דבר". ובספרי שופטים פסקא קפח: "אין לי אלא לדיני נפשות, לדיני ממונות מניין? תלמוד לומר "לכל עון". לקרבנות מניין? ת"ל: 'ולכל חטאת', למכות מניין? ת"ל: 'בכל חטא אשר יחטא'..."¹⁰, וכן כתב הרמב"ם ריש פרק ה' מהל' עדות: "**אין חותכין דין מן הדינין על פי עד אחד**, לא דיני ממונות ולא דיני נפשות, שנאמר: 'לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת'..."¹¹.

כמו כן, אין ממיתים אדם בב"ד, ואפילו היו שם עדים, **ללא התראה**, כמו ששנינו ריש פרק ה' ממסכת סנהדרין: "היו בודקין אותם בשבע חקירות, באי זה שבוע? באי זה שנה? ... מכירין אותו? התריתם בו?..."¹², ושם בגמרא מ, ב: "אמר עולא מנין להתראה מן התורה? שנאמר: 'ואיש אשר יקח את בת אחותו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה'. אטו בראייה תליא מילתא? אלא עד שיראוהו טעמו של דבר (שהיא ערוה לו – רש"י)... דבי חזקיה תנא: 'וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה', שהתרו בו ועדיין הוא מזיד. דבי רבי ישמעאל תנא: 'המוצאים אותו מקושש עצים', שהתרו בו ועדיין הוא מקושש" (וע"ש ובירושלמי עוד לימודים). וכן כתב הרמב"ם תחילת פרק י"ב מהל' סנהדרין: "כיצד דנין דיני נפשות? כשיבואו עדים לבית דין... אומרין להם: מכירין אתם אותו? התריתם בו? אם אמרו¹⁰ אין אנו מכירים אותו, או נסתפק לנו, או שלא התרו בו, הרי זה פטור".

כך בקשר לאדם מישראל. מאידך גיסא בקשר לנכרי מובא בסנהדרין נו, ב: "אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב: **בן נח נהרג בדיין אחד ובעד אחד, שלא בהתראה**, מפי איש ולא מפי אשה ואפילו קרוב. משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין", וכן כתב הרמב"ם בפ"ט מהלכות מלכים ומלחמות¹¹ ה"ד והי"ד – הלכות אלו נאמרו בבן נח בניגוד לדינו של ישראל. (אין

9. בנוסח השו"ע שנדפס במשנה ברורה הושמטה בבא זו העוסקת בגוי, אך בדפוסים הרגילים של השו"ע נשארה הבבא בצורה משובשת.

10. כ"ה בדפוס רומי. בדפוס וילנא: "אם אמר".

11. כך נקראות הלכות אלו בכתה"י ובדפוס רומי ולא "מלחמותיהם" כבדפוס וילנא.

ישראל נהרג על הריגת עובר כמו ששנינו בפ"ה ממסכת נדה מ"ג: "תינוק בן יום מיטמא בזיבה... וההורגו חייב...", וראה הטעם ברש"י בסנהדרין שם ד"ה 'אף על העוברין' ובגמ' בנדה שם. ואין דינים דיני נפשות של ישראל אלא בבית דין של כ"ג כמו ששנינו בסנהדרין פ"א מ"ד. כך גם בקשר לעדות, אין עדות קרוב כשרה בישראל, כדאיתא בספרי פיסקה רפ על הפסוק: "לא יומתו אבות על בנים": "... שלא יומתו אבות בעדות בנים ולא בנים בעדות אבות. כשהוא אומר 'ובנים', לרבות את הקרובים..."

רואים אנו בעליל, שהתורה מקפידה על סדרי הדין בקשר לחיי אדם מישראל הרבה יותר משהקפידה על חיי הגוי.

ד. נזק הגוי

כתוב בתורה (שמות כא, לה): "וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצו", ובמכילתא (מסכתא דנזיקין פרש' יב) נאמר: "'שור איש', להוציא שור של קטן. 'שור איש', להביא שור של אחרים. 'את שור רעהו', להביא של קטן. 'רעהו', להוציא של נכרי, שור של כותי, שור של גר תושב". ובמכילתא דרשב"י: "'רעהו', פרט לאחרין, פרט לגר תושב. יכול לא ישלם על ידי הגוי ולא יהא הגוי משלם על ידיו? תלמוד לומר: 'שלם ישלם', לרבות של גוים של גר תושב. יכול יהו משלמין בתם חצי נזק, במועד נזק שלם? תלמוד לומר: 'שור רעהו', שור רעהו יוצא כסדר הזה ולא של אחרין יוצא כסדר הזה, ועליהן הוא אומר: 'הופיע מהר פארן' (דברים לג, ב), הופיע פנים כנגד כל באי העולם".

ומשנה מפורשת היא במסכת בבא קמא פ"ד מ"ג: "שור של ישראל שנגח לשור של הקדש, ושל הקדש שנגח לשור של ישראל, פטור, שנאמר: 'שור רעהו' ולא שור של הקדש. שור של ישראל שנגח לשור של נכרי¹², פטור. ושל נכרי שנגח לשור של ישראל, בין תם בין מועד משלם נזק שלם". הרי, שישראל שהזיק לגוי – לעולם פטור, אך גוי שהזיק לישראל משלם נזק שלם בכל מקרה. וכך מובא ברמב"ם פ"ח מהלכות נזקי ממון ה"ה, ובטור ושו"ע חו"מ ריש סי' תו. ההבחנה בין ישראל לגוי ברודה.¹³

12. כדוגמא למש"כ בהערה 1 אעיר, שבגמרא דפוס וילנא משנה זו הושחתה והדפיסו 'כנעני' במקום 'נכרי'. ובמשניות דפוס וילנא 'עובד כוכבים'.

13. יש להעיר שהמאירי שם בסוגיא (לו, ב) כתב: "ולפי מה שנאמר בגמרא דוקא בעממים שאינם גדורים בדרכי הדתות ונימוסים, כמו שאמר עליהם בגמרא 'ראה שבע מצוות שקבלו עליהם ב"נ שלא קיימום, עמד והתיר ממונם', כל שעה שהדין מחייבם בכך. הא כל ששבע מצוות בידם, דינם אצלנו כדינונו אצלם, ואין נושאים פנים בדין לעצמנו. ומעתה אין צריך לומר שכן באומות הגדורות בדרכי דתות ונימוסים". וכעין זה כתב המהר"ל בבאר הגולה, באר השביעי (ע' קמה), שכל שאינו עובד ע"ז אינו בכלל דינא דמתניתין. וכן ראיתי במרכבת המשנה. והרב קוק זצ"ל כתב באגרות ראי"ה ח"א ע' צט שהעיקר כמאירי. ודברים אלו תמוהים מאוד, שהרי במכילתא הנ"ל תניא בהדיא: "רעהו, להוציא שור של... גר תושב", ואין לך גוי שנמנע מע"ז ומדקדק בו מצוותיו יותר מג"ת. והנה מדברי הפוסקים הנ"ל שלמדו מהגמרא שם (לח, א): "אמרי ממה נפשך, אי רעהו דוקא, דנכרי כי נגח דישראל נמי ליפטור. ואי רעהו לאו דוקא, אפילו דישראל כי נגח דנכרי נחייב. א"ר אבהו אמר קרא 'עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים'. ראה שבע מצוות שיקבלו עליהם בני נח, כיון שלא קיימו עמד והתיר ממונו לישראל. רבי יוחנן אמר מהכא 'הופיע מהר פארן', מפארן הופיע ממונם לישראל". ברם במכילתא ובמכילתא דרשב"י הנ"ל מבואר שהיא גזירת הכתוב, והך קרא ד"ויתר", וכן "והופיע", אסמכתות בעלמא, הבאות להסביר מדוע קנסה

מן הראוי הוא להביא את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה לכבא קמא שם: "אם אירע דין לישראל עם הגוי, הרי אופן המשפט ביניהם כמו שאבאר לך: אם היה לנו בדיניהם זכות, דננו להם בדיניהם ואמרנו להם: כך דיניכם! ואם היה יותר טוב לנו שנדון בדינינו, דננו להם לפי דינינו ונאמר להם: כך דינינו!"¹³ ואל יקשה בעיניך דבר זה, ואל תתמה עליו, כמו שלא תתמה על שחיטת בעלי החיים אע"פ שלא עשו שום רע, לפי שמי שלא נשלמו בו התכונות האנושיות אינו אדם באמת, ואין תכליתו אלא ל'אדם' (כלומר שכל עצמם מציאותם של אלו אינו אלא בעבור האדם השלם – הערת הגר"י קאפח שליט"א במהדורתו של פיה"מ), והדבור על ענין זה צריך ספר מיוחד".

ה. גזילת וגניבת הגוי

בדבר גזילה וגניבה מגוי נחלקו התנאים, ובעקבותיהם הראשונים, אם יש כאן איסור מן התורה או רק מדרבנן.

מובא בירושלמי פ"ד דבבא קמא ה"ג: "מעשה ששילח המלכות שני איסרטיוטות ללמוד תורה מרבן גמליאל, ולמדו ממנו מקרא, משנה, תלמוד, הלכות ואגדות. ובסוף אמרו לו כל תורתכם נאה ומשובחת, חוץ משני דברים הללו שאתם אומרים: בת ישראל לא תילד לנכרית, אבל נכרית מיילדת לבת ישראל. בת ישראל לא תניק בנה של נכרית, אבל נכרית מניקה לבת ישראל ברשותה. גזילו של ישראל אסור ושל נכרי מותר. באותה שעה גזר רבן גמליאל על גזילות נכרי שיהא אסור מפני חילול השם". הרי שלדעת הירושלמי גזילת הגוי אסורה בגלל גזירת רבן גמליאל ואינה אלא מדבריהם. וכן הוא בספרי פרשת וזאת הברכה פיסקה שמד, אלא שגזירת רבן גמליאל לא מזכרה שם.

זוהי גם שיטת התוספתא פ"ח דע"ז ה"ה (כך במהדורת צוקרמנדל, ובדפוס וילנא פ"ט ה"ד): "על הגזל – גנב גזל, וכן מוצא יפת תואר, וכן כיוצא בו, גוי בגוי וגוי בישראל אסור, וישראל בגוי מותר".

וכן כתב רש"י על הברייתא הנ"ל שהובאה בסנהדרין נו, א בד"ה ישראל בגוי מותר: "דלא תעשוק את רעך כתיב, ולא גוי, ומדרבנן איכא למאן דאסר משום חילול השם בהגזול בתרא". וכן

התורה את הגוי אע"פ שאינו בכלל 'רעהו', כי היה הדין נותן שלא ישלם כשם שלא משלמים לו, בדומה להקדש. וכ"כ הר"ן בסוגיין (דף יט מדפי הרי"ף ד"ה 'ושל נכרי שנגח'): "בדין ליפטר נמי אלא קנסא הוא דקנסיה רחמנא כדאיתא בגמרא". וכן יש להבין דברי הרמב"ם הנ"ל. (וע' פירוש הר"י מלוניל על הרי"ף שבתחילת דבריו כתב "וקנס הוא שקנסו חכמים" דמשמע שהוא מדרבנן, ובסוף דבריו כתב "והשם יודע הנסתר ולבות בני אדם, וענש הנכרי כפי אכזריותו ופטר הישראלי כפי תום לבבו" דמשמע שהוא מדאורייתא. ונ"ל שט"ס היא, שהיה כתוב "וקנס הוא דקנסם הכ" (–הכתוב) וטעה המעתיק ופיענח "חכ" (–חכמים) ועקב כך שינה "קנסם" ל"קנסו". והכי מוכח מפירושו לגמרא (לא על הרי"ף) אשר הובא בשט"מ לשם ד"ה 'עמד והתיר' וז"ל: "...לפיכך קנסם הכתוב כדי שישמרו שויהן. ה"ר יהונתן ז"ל". הרי שדעתו שהוא מן התורה). ודלא כאחדים מן האחרונים שהבינו שדין זה מדרבנן, ומן התורה דין הגוי כדין ההקדש. וכיוצא ב מצאנו למאירי בסוגיא אחרת, שכ"כ בסנהדרין נו, ב: "...לענין שפיכות דמים... ישראל בגוי, כל שלא היה מקיים שבע מצות פטור... אבל אם היו ממקיימי שבע מצות הרי בכלל בעלי דת", ומשמע שישראל שהרג גוי המדקדק בז' מצותיו נהרג עליו, והוא היפך המבואר במכילתא דרשב"י, בספרי זוטא שהבאתי לעיל בענין הריגת גוי, שאפילו על ג"ת אינו נהרג. הא למדנו ששיטת המאירי ודעמיה אינה אלא תימה.

13א. מקור הדברים בב"ק קיג, א.

הוא בב"מ קיא, ב: "ותנא קמא דמ'אחיך", האי 'רעך' מאי עביד ליה? מיבעי ליה לכדתניא – 'רעך' ולא נכרי. נכרי מ'אחיך' נפקא? חד למשרא עושקו וחד למשרא גזילו, וקסבר, גזל נכרי מותר¹⁴. וכן הכריע בפירוש המיוחס לר"ן למסכת סנהדרין נז, א. וכן פסקו הרמ"א באבן העזר סי' כח ס"א והמהרש"ל בים של שלמה ב"ק סי' כ.¹⁵

לעומת זאת, מובא בתורת כהנים פר' בהר סיני ריש פרק ט (והובאה בב"ק קיג, א בשינויים): 'ר' שמעון אומר, מניין שגזל הגוי גזל? תלמוד לומר: 'אחרי נמכר'. יכול מושכו ויצא (ימשכנו מבית הנכרי בלא דמים ויגולנו ממנו – פי' המיוחס לר"ש משאנן) תלמוד לומר: 'גאולה תהיה לו'. יכול יגלום עליו? (יטעה אותו ויעשהו כגולם להוציא העבד מידו בדמים מועטים – שם) ת"ל: 'וחשב עם קונוהו', ידקדק עמו... **אם כן החמירה התורה על גזילו של גוי, קל וחומר על גזילו של ישראל**'. מבואר שגזל הגוי אסור, ופשטא דברייתא שהאיסור מדאורייתא, וכמו שכתב הגר"א בחו"מ סימן שמח ס"ק ח והרדב"ז בתשובה ח"ב סי' אלף רעו.¹⁶

כך גם מובא בספרי פרשת כי תצא פיסקא רסו: "כי תבא בכרם רעך... 'רעך', פרט לאחרים, 'רעך', פרט לגבוה...". ('פרט לאחרים' – דהיינו כרם גוים, דברעך הוא דכתיב: 'ואל כליך לא תתן', הא בכרם גוי שרי, **ואתי כמ"ד גזל הגוי אסור**... – פי' רבינו הלל). כך גם במסכת בבא מציעא פז, ב: "בכרם רעך ולא בכרם של נכרי. **הניחא למ"ד גזל הגוי אסור** היינו דאיצטריך קרא למשרי פועל...". הרי שלהני תנאי גזל הגוי אסור מן התורה. כך הוא גם בסדר אליהו רבה (תנא דבי אליהו) פט"ז (כך במהדורת איש שלום, ובדפוסים אחרים פט"ו) ע"ש. וע"ע תוספתא דב"ק פ"י הט"ו (בד' וילנא ה"ח).

וכ"כ הרמב"ם בתחילת הל' גניבה: "כל הגונב ממון משהו פרוטה ומעלה, עובר על לא תעשה שנאמר: 'לא תגנובו'... ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון גוי עובר ע"ז...". ובהל' גזלה ואבדה פ"א הל' א"ב כתב: "כל הגוזל את חברו שוה פרוטה עובר בלא תעשה שנאמר 'לא תגזול'... ואסור לגזול כל שהוא דין תורה. אפילו גוי עובר ע"ז אסור לגזלו או לעושקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר"¹⁷. וכן דעת הטור והשו"ע בחו"מ סימן שמח ס"ב, ובתחילת סי' שנט. וכן פסק

14. אף כאן כדאי לציין גירסת הדפוס: "ההוא מבעי ליה לכדתניא 'רעך' ולא עמלקי. עמלקי מאחיך נפקא. חד למשרא עושקו וחד למשרא גזילו!! כלומר החליפו "נכרי" ב"עמלקי", והמילים "וקסבר גזל נכרי מותר" הושמטו. אין ספק שהלומד הממוצע, ואף ת"ח רבים, אינם מודעים לכך שהגמרא שלפניהם הושחתה ושובשה בידים זדוניות. אני העתקתי מדקדוקי סופרים, ע"ש אותיות מ ונ, והמובאות בחי' הרמב"ן, הר"ן ובתוס' הרא"ש.

15. ומש"כ שם המהרש"ל להשיג על רש"י, שאין טעם האיסור מפני חילול השם, הרי שמפורש בירושלמי כדש"י.

16. מיהו, מדברי רש"י הנ"ל בסנהדרין מבואר שפירש דר"ל שאסור מדרבנן, וכ"כ היש"ש הנ"ל בהדיא.

17. במיוחס לר"ן לסנהדרין נז, א, דייק ממש"כ הרמב"ם ריש הל' גזלה: "כל הגוזל את חברו... שלדעתו גזל הגוי מותר מן התורה. והוא קשה מאוד, שבכמה מקומות נוקט הרמב"ם לשון 'חבירו' אע"פ דה"ה בגוי. ע' לדוגמא רפ"ז מהל' גנבה: "השוקל לחבירו במשקלות חסרות מן המשקל שהסכימו עליו בני אותה מדינה, או המודד במדה חסרה מן המדה שהסכימו עליה, הרי זה עובר בלא תעשה, שג' לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה", ושם בה"ו: "אחד הנושא ונותן עם ישראל או עם גוי עובר ע"ז, אם מדד או שקל בחסר עובר בלא תעשה וחייב להחזיר...", הרי ש'חבירו' כולל גוי. ואף הכס"מ כ' בריש הל' גזלה שלדעת הרמב"ם אין איסור גזילת הגוי מן התורה, וכבר השיגו הש"ך ריש סי' שנט שמלשון הרמב"ם ריש הל' גנבה לא משמע כן. ובריש סי' שמח כתב דכך משמע מלשון השו"ע עצמו.

הגר"א שם בסי' שמח ס"ק ת, ובאה"ע סי' כח ס"ק ה, והרדב"ז בתשובה הנ"ל. (ראוי לציין שהרדב"ז כתב דאע"פ שגזל הגוי אסור מן התורה, אינו עובר עליו בלאו, וכן מובא בליקוטי הגר"א על הרמב"ם, ולפי"ז שוב אין כאן שויון). ועיין בחידושי רעק"א שם בסי' שנט שהוכיח, שלמאן דאמר גזל הגוי אסור, היינו מן התורה.

ברם, אפילו לדעת הרמב"ם שגזל הגוי אסור מן התורה ועובר עליו בלא תעשה, עם זאת מצאנו בדבריו הבחנה בין ישראל לגוי, שכך כתב בהל' גולה פ"ו ה"ז: "דברים הרבה אסרו חכמים משום גזל, והעובר עליהן הרי זה גולן מדבריהם, כגון מפריחי יונים והמשחקין בקוביא", ושם בהי"א: "והמשחק בקוביא עם הגוי אין בו איסור גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישבו של עולם". הרי שגם לענין זה לא הושוה הגוי לישראל לגמרי. ועיין בטור ובשו"ע חו"מ סי' שע, שהביאו את דברי הרמב"ם ולא חלקו עליו בענין זה, וכן הסכימו הסמ"ע בס"ק ד ובפרישה ס"ק ז והגר"א בס"ק ז.

ו. אבידת הגוי

כתוב בתורה (דברים כב, א): "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיך". ושוב נאמר (שמות כג, ד): "כי תפגע שור איבך או את חמורו תעה, השב תשיבנו לו". ובמכילתא דרשב"י על הפסוק האחרון: "את שור אחיך – אין לי אלא אחיך, אויבך מנין ת"ל: 'שור אויבך', מכל מקום. יכול אף של אחרים כן? תלמוד לומר: 'אחיך', מה אחיך שהוא עמות עמך, כך כל אדם שהוא עמות עמך". ובמסכת בבא קמא קיג, ב: "אמר רב ביבי בר גוזלא אמר ר' שמעון חסידא: גזילו של גוי אסור... אבדתו מותרת, כי הא דאמר רב חמא בר גוריא אמר רב: מנין לאבדת גוי שהיא מותרת? שנאמר: 'וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך', אבדת אחיך ולא אבדת גוי. תניא ר' פנחס בן יאיר אומר: כל מקום שיש חילול השם אף אבדתו אסורה..."¹⁸.

ושנינו במסכת מכשירין פ"ב מ"ח: "מצא בה מציאה, אם רוב גוים אינו צריך להכריז, ואם רוב ישראל צריך להכריז, מחצה למחצה צריך להכריז". וכך היא לשון הרמב"ם ריש פרק י"א מהל' גולה ואבדה: "השב אבידה לישראל מצות עשה, שנאמר 'השב תשיבם לאחיך'. והרואה אבידת ישראל ונתעלם ממנה והניחה עובר בלא תעשה, שנאמר: 'לא תראה את שור, אחיך והתעלמת מהם', ובטל מצות עשה. ואם השיבה קיים מצות עשה". ובהל' ג כתב: "אבידת הגוי מותרת, שנאמר: 'אבידת אחיך'". וכן מובא בטור ושו"ע חושן משפט סימן דסו ס"א.

יתירה מזאת, מובא בסנהדרין עו, ב: "אמר רב יהודה אמר רב: המשיא את בתו לזקן, והמשיא אשה לבנו קטן, והמחזיר אבידה לגוי, עליו הכתוב אומר: 'למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו'". ואלה הם דברי הרמב"ם שם ה"ג: "ואם החזירה לקדש את השם, כדי שיפארו את ישראל, וידעו שהם בעלי אמונה – הרי זה משובח. ובמקום שיש חילול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה...", וכן כתבו הטור והשו"ע שם. (מש"כ הרמב"ם "ואם החזירה לקדש" וכו' הוא על פי הירושלמי פרק ב' ממסכת בבא מציעא הלכה ה, – אך חשוב להדגיש, שאין ללמוד מכאן היתר כללי וכמש"כ המהרש"ל ביש"ש פ"י דב"ק סי' כ: "ורחמנא לבא בעי אם דעתו לכך, אבל אם דעתו בעבור שישבחו אותו ולא בעבור אמונת ישראל, או משום שהוא אוהב את הגוי ומרחם עליו, אסור").

18. נוסחת הגמ' ע"פ דק"ס אות ח, רי"ף ופסקי הרי"ד. ובנדפס בשינויים.

ז. טעות הגוי

טעות הגוי מותרת כאבידתו¹⁹. כך מובא בב"ק קיג, ב: "אמר שמואל וטעותו מותרת". אמנם נחלקו הראשונים האם מדובר דוקא כאשר הגוי טעה בחשבון מעצמו או שאף מותר להטעותו. **דעת רש"י** במקום (ד"ה 'ואיבלע ליה זוזא') **שמותו להטעותו**, וזאת בהתאם לשיטתו שנתבארה לעיל שגזל הגוי מותר. **וכן כתבו התוספות** שם ד"ה 'יכול' שמותר להטעותו, ובלבד שהגוי אינו יודע ולא יגרום חילול ה'. **וכך דעת הטור** בחושן משפט סי' שמח ס"ג: "אבל טעותו כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלואתו, מותר, ובלבד שלא יודע לו, דליכא חילול השם"²⁰.

לא כן דעת הרמב"ם שכתב בפרק י"א מהלכות גזלה ואבדה ה"ד: "טעות הגוי כאבידתו ומותרת, והוא שטעה מעצמו, אבל להטעותו אסור". וכן כתב בתחילת פרק י"ח מהל' מכירה. וכן דעת רבינו חננאל (מובא בשיטה מקובצת, ובערוך ערך 'פלז' בסתם) **הרי"ף**, **הראב"ה** (מובא במרדכי סי' קנח, ובאו"ז שם בב"ק), **המרדכי והנימוקי יוסף**.

הרמ"א בחושן משפט סימן שמח ס"ב הביא את שתי הדעות **ולא הכריע** בדבר, אמנם **המהרש"ל פסק** בים של שלמה (פי"ב דב"ק ס"כ) **שאסור** להטעות גוי, **וכן משמע מהגר"א** שם ס"ק יג.

על כל פנים, כל עיקרה של מחלוקת זו קיימת **דוקא בגוי**, כי **בישראל הטעות חוזרת**, כדאיתא בכמה מקומות, מהם בקידושין מב, ב: "דאמר רבא כל שבמדה ושבמשקל ושבחשבון, אפילו פחות מכדי אונאה גמי חוזר", וכך כתב הרמב"ם תחילת פרק ט"ו מהל' מכירה, ובטור והשו"ע בחו"מ סימן רלב.

ח. גניבת נפש

כתוב בעשרת הדברות (שמות כ, יג): "לא תגנוב", ושם כא טז: "וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת". ובמכילתא יתרו פרשה ח' מובא: "'לא תגנוב' למה נאמר? לפי שהוא אומר 'וגונב איש ומכרו', עונש שמענו, אזהרה מניין? תלמוד לומר: 'לא תגנוב', הרי זה אזהרה לגונב נפש". ובדברים כד, ז נאמר: "כי ימצא איש **גונב נפש מאחיו מבני ישראל**, והתעמר בו ומכרו, ומת הגנב ההוא ובערת הרע מקרבך" – הרי מפורש בתורה שרק על גניבת נפש מישראל חייבים מיתה.

ובספרי פרשת כי תצא פסקה רעג: "גונב נפש מאחיו – ולא מאחרים" (דהיינו מגוים – פי' רבנו הלל). וכך שנינו ריש פרק י"א דסנהדרין: "אלו הן הנחנקין: המכה אביו ואמו, וגונב נפש מישראל...". ולשון הרמב"ם בהלכות גניבה פ"ט ה"א: "כל גונב נפש מישראל עובר בלא תעשה, שנאמר: 'לא תגנוב'. ושם בהלכה ו': "ואחד הגונב את ישראל או שגנב גר או עבד משוחרר, שנאמר: 'נפש מאחיו', ואלו בכלל אחינו בתורה ובמצות הן. אבל הגונב את העבד או מי שחציו עבד וחציו בן חורין פטור" – וממילא שמענו דינו של גונב גוי שפטור.

ט. החובל בחבירו

כתוב בתורה (דברים כה, ב"ג): "והיה אם בן הכות הרשע, והפילו השפט והכהו לפניו כדי דשעתו במספר. ארבעים יכנו לא יוסיף, פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך".

19. לשון הרמב"ם שתובא לקמן, וע' בצפנת פענח לב"ק קיג, ב שביאר שאם הגוי טעה מעצמו, הרי זה כאבידה..

20. כ"ה בדפוסים ישנים, אבל בדפוסים שלפנינו: "אבל טעותו של כותי היה מותר ובלבד...", וקשה לדעת אם לצחוק או לבכות על 'תיקוני' צנוורה כאלה.

ובמכילתא משפטים פרשה ה על הפסוק: "ומכה אביו ואמו מות יומת" מובא: "עונש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר: 'ארבעים יכנו לא יוסיף', הרי דברים קל וחומר: ומה מי שהוא מצוה להכות הרי הוא מזהר שלא להכות, מי שהוא מצוה שלא להכות דין הוא שיהא מזהר שלא להכות".

וכל זה בישראל, כמו שכתב הרמב"ם בספר המצות, לא תעשה (מהדורת הרב קאפח): "ומן הלאו הזה היא האזהרה מלהכות שום אדם מישראל: אם החוטא הזה אנו מזהרין שלא להכותו שאר כל אדם לא כל שכן". וכן כתב בהלכות נזקי ממון תחילת פרק ה': "אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו. ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל, הן קטן הן גדול בין איש בין אשה דרך נציון, הרי זה עובר בלא תעשה שני' לא יוסיף להכותו". ועיין עוד בהלכות ממרים פרק ה' ה"ח, ובפ"ז מהל' סנהדרין הי"ב). וכן כתב בספר החינוך מצוה תר (בדפוסים אחרים תקצה).

יתירה מזאת, החובל בחבירו חייב בתשלומים כמו ששינוי ריש פרק ח' דבבא קמא: "החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים, בנזק, בצער, ברפוי, בשבת ובבושת". אך חיוב תשלומים הוא דוקא אם הכה ישראל, כמו שכתב הרמב"ם שם ה"ג: "המכה את חבירו הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה, שהרי אין כאן תשלומים כדי שיהיה לאו זה ניתן לתשלומין. ואפילו הכה עבד חבירו הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה, שהרי ישנו במקצת מצות" – הרי שהמכה גוי אינו חייב כלום. לעומת זאת, איתא בסנהדרין נח, ב: "א"ר חנינא גוי שהכה ישראל חייב מיתה שנאמר: 'ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי'" (משום דהכה איש עברי – רש"י ד"ה ויך). וכן כתב הרמב"ם שם סוף הלכה ג: "וגוי שהכה את ישראל חייב מיתה, שנאמר, 'ויפן כה וכה ויך את המצרי'". (אמנם בהל' מלכים פ"י ה"ו כתב: "וגוי שהכה ישראל, אפילו חבל בו כל שהוא, אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג" ועיין שם בכס"מ וברדב"ז טעם הדבר).

י. הונאה

כתוב בתורה (ויקרא כה, יד): "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו". ובספרא פרשת בהר סיני פרשה ג הל' ד: "אל תונו איש את אחיו, זו אונאת ממון". וכתב הרמב"ם בהלכות מכירה תחילת פרק י"ב: "אסור למוכר או לקונה להונות את חבירו, שנאמר: 'וכי תמכרו ממכר לעמיתך אל תונו'. ואע"פ שהוא עובר ב'לא תעשה' אינו לוקה, מפני שניתן להשבון. ובין שהונה במזיד בין שלא ידע שיש במכר זה הוניה, חייב לשלם".

ברם, לגבי גוי, הדין שונה. כך מובא במסכת בכורות יג, ב: "אמרי, לעמיתך אתה מחזיר אונאה ואי אתה מחזיר אונאה לגוי". וכתבו הרמב"ם שם פ"ג ה"ז: "הגוי אין לו הוניה שנאמר: 'איש את אחיו'. וגוי שהונה את ישראל מחזיר הוניה בדינין שלנו – לא יהיה זה חמור מישראל". וכן כתב הטור והשו"ע בחושן משפט סימן רכז (בטור סעיף ל ובשו"ע סעיף כו). אף כאן בולט אי השוויון של הגוי.

י"א. מינוי מלך ושאר שררות

כתוב בתורה (דברים יז, טו): "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו, מקרב אחיך תשים עליך מלך, לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא". ובספרי שופטים פ"ס קנו נאמר: "אחיך ולא מאחרים" (דהיינו גוים, דאין ממנין מלך גוי על ישראל – רבינו הלל). ולא רק גוי אלא אפילו גר צדק, הנחשב לישראל לכל דבר, פסול למלכות כמובא במדרש הגדול: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי" – להוציא את הגר... מכאן אמרו אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהא אמו מישראל".

והוא הדין לכל תפקיד של שררה, כמבואר בקידושין עו, ב: "תנינא שום²¹ תשים עליך מלך מקרב אחיך", כל משימות שאתה משים לא יהו²² אלא מקרב אחיך. אמר ליה רב אדא בר אהבה: ואפילו אמו מישראל? אמר ליה: אמו מישראל 'מקרב אחיך' קרינא ביה". וכך כתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות מלכים ה"ד: "אין מעמידין מלך מקהל גרים, אפילו אחד כמה דורות, עד שתהא אמו מישראל, שנאמר: 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא. ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל, לא שר צבא ולא שר חמישים או שר עשרה. אפילו ממונה על אמת מים שמחלק ממנה לשדות. ואין צריך לומר דין או נשיא, שלא יהא אלא מישראל, שנאמר: 'מקרב אחיך תשים עליך מלך' – כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך".

ואמנם לגבי אפשרות התמנות גר צדק לדיין על ישראל, נחלקו הראשונים: לדעת רש"י במסכת יבמות קב, א, ד"ה 'גר דן את חבירו', גר יכול לדון ישראל בדיני ממונות אך לא בדיני נפשות (ועיין בקידושין עו, ב ד"ה 'כל משימות'). אבל לדעת הרי"ף סוף פרק ד' דסנהדרין, התוספות ביבמות מה, ב ד"ה 'כיון', ובסנהדרין לו, ב ד"ה 'חדא, וכן הנימוקי יוסף ריש פי"ב דיבמות, הר"ן על הרי"ף סוף פ"ד דסנהדרין, והמאירי בקידושין שם, גר אינו דן לישראל אפילו בדיני ממונות, עד שתהא אמו מישראל. וכך פסק הרמב"ם בהלכות סנהדרין פ"ב ה"ט: "בית דין של שלושה, שהיה אחד מהם גר הרי זה פסול עד שתהא אמו מישראל". עם זאת, גר דן את חבירו הגר, כמובא ביבמות קב, א וכתבו הרמב"ם שם פי"א הי"א. וכן כתב הטור והשו"ע בחו"מ סי' ז.

ראוי להביא את דברי בעל ספר החינוך במצוה תקט (דפוסים אחרים תצח) בנושא זה: "שורש המצוה ידוע... הממונה לראש.... צריך להיות על כל פנים מזרע ישראל, שהם רחמנים בני רחמנים, כדי שירחם על העם שלא להכביד עולם בשום דבר מכל הדברים. ויאהב האמת והצדק והיושר, כידוע בכל (מי) שהוא ממשפחת אברהם שיש בה כל טובות אלו...".

יש להדגיש שלפנינו דוגמא של הבחנה בין מי שבא מזרע ישראל לגר צדק. ואם אמנם אין דוגמאות רבות כאלה, אין זה מקרה חריג, וכפי שיבואר בהמשך.

י"ב. מוציא שם רע

כתוב בתורה (דברים כב, יט-כא) בענין מוציא שם רע על אשתו: "וענשו אותנו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה, כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ולו תהיה לאשה, לא יוכל לשלחה כל ימיו". ובספרי פרשת כי תצא פסקה רלח: "ונתנו לאבי הנערה" – פרט לגיורת²³ שהיתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה שאין לה מאה כסף".

וכך שנינו בכתובות פרק ד מ"ג: "הגיורת שנתגיירה בתה עמה חזנת(ה) הרי זו בחנק, אין לה פתח בית אב ולא מאה סלע. היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה, אין לה פתח בית אב ולא מאה סלע. היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי זו כבת ישראל לכל דבר". וכן כתב הרמב"ם בהלכות נערה בתולה פ"ג ה"ח: "כל נערה שאין לה קנס אם נאנסה או נתפתתה, כך המוציא עליה שם רע פטור מן המלקות ומן התשלומין. וכן הנכרית שנתגיירה והשפחה שנשתחררה פחותה מבת שלש שנים, אפילו היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה,

21. ע' הגהת הגר"א כאן והגהת הב"ח ביבמות מה, ב, אך בפסקי הרי"ד איתא כבנדפס.

22. כ"ה ברי"ד שם, ובפ"א מהל' מלכים ה"ד, וכך הוא אף בנדפס ביבמות מה, ב, אבל כאן בנדפס "יהיה" בטעות.

23. כ"ה בכתה"י ובמדרש הגדול, ובדפוסים "ולא לאבי הגיורת", והכוונה אחת.

המוציא עליה שם רע פטור מן המלקות, שנאמר: 'כי הוציא שם רע על בתולת ישראל', עד שתהיה הורתה ולידתה בקדושה".
לפנינו, אפוא, דוגמא נוספת של הבחנה בין גר צדק למי שנולד מזרע ישראל.

י"ג. לא תשנא

כתוב בתורה (ויקרא יט, יז): "לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" – הרי מפורש בתורה שאיסור זה דוקא בישראל. וכך היא לשון הרמב"ם בהלכות דעות פ"ו ה"ו (בנדפס ה"ה): "כל השונא אחד מישראל בלבבו עובר בלא תעשה שנאמר: 'לא תשנא את אחיך בלבבך'". וכך כתב בספר המצוות לא תעשה שב, וכן בספר החינוך מצוה רמה (דפוסים אחרים רלח).

י"ד. לא תקום ולא תטור – ואהבת לרעך כמוך

כתוב בתורה (ויקרא יט, יח): "לא תקם ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'" – אף כאן צווח הכתוב "בני עמך". ובתורת כהנים פרשת קדושים פ"ד הי"ב: "לא תקום ולא תטור את בני עמך – נוקם אתה ונוטר לאחריים" (פי' לגוים – פירוש הראב"ד). ולשון הרמב"ם בהלכות דעות פ"ז ה"י (בנדפס ה"ז): "הנוקם את חבירו עובר בלא תעשה, שנאמר: 'לא תקם'". ושם בהלכה י"א (בנדפס המשך ה"ז): "כיצד היא הנקימה, אמר לו חבירו השאילני קרדומך. אמר לו איני משאילך. למחר צרך לשאול ממנו, אמר לו השאילני קרדומך, אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני כששאלתי ממך. הרי זה נוקם". ושם הי"ב (בנדפס ה"ח): "וכן כל נוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה, שנאמר: 'לא תטור את בני עמך'. כיצד? ראובן שאמר לשמעון שכור לי בית זה, או השאילני שור זה, ולא רצה שמעון. לימים צרך שמעון לשאול ממנו או לשכור ואמר לו ראובן הא לך, הריני משאילך ואיני כמוך ולא אשלם לך כמעשיך. העושה כזה עבר ב'לא תטור'...".
באשר לחציו השני של הפסוק, כתב הרמב"ם בספר המצוות עשין רו (מהדורת הרב קאפח): "שנצטוינו לאהוב זה את זה... ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי באמונה ובודת, כאהבתי וחמלתי לעצמי...". ובפ"ו מהלכות דעות ה"ד (בנדפס ה"ג): "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'".

ט"ו. הרואה בתי ישראל / קברי ישראל – בתי אומות העולם / קברי אומות העולם

בברכות נח, ב הובאה ברייתא: "ת"ר: הרואה בתי ישראל בישובן אומר: 'ברוך מציב גבול אלמנה', בחורבנן אומר: 'ברוך דיין האמת'. בתי אומות העולם בישובן אומר: 'בית גאים יסת ה' ויצב גבול אלמנה'. בחורבנן – 'אל נקמות ה' אל נקמות הופיע'". ועוד שם: "ת"ר: הרואה קברי ישראל אומר: 'ברוך אשר יצר אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, ואסף אתכם בדין, ועתיד להקימכם בדין'. מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן בר יצחק: 'ויודע מספר כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם בדין, ברוך מחיה המתים'. קברי אומות העולם אומר: 'בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם, הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה'".²⁴ דברי הגמרא מובאים כלשונם בדברי הרמב"ם פ"י מהלכות ברכות הי"א (בנדפס ה"י) והכ"ב (בנדפס הי"ט), והטור והשו"ע באו"ח סוף סימן רכד²⁴.

24. כך הגירסא בכי"מ, ע' דק"ס, ובנדפס בשינויים קלים, בעיקר קיצור הבאת הפסוקים.

24א. בדפוסים הנפוצים של הטור, ענין בתי אוה"ע מופיע בשיבוש ואילו ענין קבריהם הושמט. בדפוס הנפוץ

ט"ז. 'אתם קרויים אדם' – דימוי גוים לבהמות

ביחזקאל כג, כ נאמר: "ותעגבה על פילגשיהם אשר בשר חמורים בשרם זורמת סוסים זרמתם" ('אשר בשר חמורים בשרם' – אבר תשמיש. 'זרמת סוסים' – לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה. 'זרמת' – קלות זרע כמו זרם מים עבר – רש"י). פסוק זה הינו משל לגוים כמבואר שם, והכתוב מדמה אותם לבהמות. דימוי זה אינו מקרי כפי שנראה בהמשך, והוא מהווה את היסוד לכמה הלכות פסוקות.

שור שהזיק שפחה

כתוב בתורה (שמות כא, כב): "וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון, ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפלילים". ובמכילתא דרשב"י ובמדרש הגדול: "כי ינצו אנשים" – אין לי אלא אנשים, מניין לרבות שתי נשים, אשה ואיש, ת"ל ענש יענש, בין איש בין אשה. מה ת"ל אנשים? – אנשים ולא שוורים. מכאן אמרו שורו שנגף את האשה פטור מדמי ולדות". ובמשנה (ב"ק פ"ה מ"ד): "שור שהיה מתכוון והכה את האשה ויצאו ילדיה פטור מדמי ולדות". ושם בגמ' (מט, א): "אמר רב פפא שור שנגח את השפחה, ויצאו ילדיה, משלם דמי ולדות. מאי טעמא, חמרתא מעברתא הוא דאזיק, דאמר קרא: 'שבו לכם פה עם החמור', עם הדומה לחמור". ולשון הרמב"ם בפ"א מהלכות נזקי ממון ה"ד: "נגח שפחה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות, שזה כמי שנגח חמור מעוברת". כך גם מובא בטור ובשו"ע חו"מ סימן תה ס"ג. (דרשה זו, "עם הדומה לחמור", מופיעה בכמה מקומות בגמרא, והובאה כאן רק אחת מהן כדי לא להאריך).

טומאת גוי

ובענין טומאת מת כתוב (במדבר יט, יד): "זאת התורה אדם כי ימות באהל, כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעה ימים". וביבמות סא, א וכן במסכת בבא מציעא קיד, ב, מובאת ברייתא בלשון זו: "ר"ש בן יוחאי אומר: קברי גוים אין מטמאין, שנאמר: 'זאתן צאני צאן מרעיתך, אדם אתם'. אתם קרויין אדם – ואין אומות העולם קרויין אדם" ('אין מטמאין' – את המאהיל עליהם. רש"י שם ביבמות). וכך היא לשון הרמב"ם בפרק א' מהלכות טומאת מת הי"ג: "ואין הגוי מטמא באהל. ודבר זה קבלה הוא. והרי הוא אומר במלחמת מדין: 'וכל הנוגע בחלל', ולא הזכיר שם אהל. וכן הגוי אינו נעשה טמא מת, אלא גוי שנגע במת, או נשא, או האהיל עליו, הרי הוא כמי שלא נגע. הא למה זה דומה – לבהמה שנגעה במת או האהילה על המת. ולא בטומאת המת בלבד, אלא בכל הטומאות כולן – אין הגוים ולא הבהמה מתטמאין בהן". (מקור הדין שהגוי אינו נטמא הוא במסכת נזיר סא, ב, ובתוספתא דאהלות פ"א ה"ד (וילנא ה"ב): "הגוי, והבהמה, ובן שמונה וכלי חרס, והאוכלין והמשקין הנוגעים במת, כלים הנוגעים בהן טהור"). וכך הסכימו הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם ליבמות, והיראים בסי' שכב, והראב"ה בהלכות אזהרות הכהנים מטומאתן ע' רמט (הובא גם בהגהות מיימוניות הל' אבל, פ"ג ה"ג אות ב, ע"ש שהביא שכך דעת ריצב"א ג"כ), והאשכול סוף הל' טומאת כהנים. וכך דעת הגר"א ב'אדרת אליהו' פר' חוקת י"ט י"ח. וכך המאירי ביבמות ובב"מ שם. ואמנם רבינו תם פסק שאין הלכה כר' שמעון לגבי טומאת אהל, וכמו שכתבו התוספות ביבמות שם ד"ה 'ממגע', ובב"מ שם ד"ה (בע"א) 'מהו', וכ"כ הרא"ש בב"מ, והסמ"ג לאוין רלה – אבל לענינינו אין זה משנה, כי גם לדעת החולקים, יסוד זה כללי הוא, וקובע את ההלכה במקרים אחרים, כפי שיבואר בהמשך.

של השו"ע, שתי ההלכות נמצאות אלא ש'אוה"ע' שונה ל'עכו"ם' כמובן. ובנוסח השו"ע שבמש"ב הלכות אלו הושמטו לגמרי.

גוי ושמן המשחה

כתוב בתורה (שמות ל, לב) באיסור סיכת שמן המשחה: "על בשר אדם לא ייסך ובמתכונתו לא תעשו כמהו, ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו". ובמדרש הגדול: "אחד הסך את עצמו ואחד הסך את אחרים חייב. או יכול אפילו סך ממנו בהמה וכלים, וגוים שהן כבהמה, או שסך בו מתים, היא חייב? ת"ל: 'על בשר אדם לא ייסך', יצאו אלו שאיני קורא בהן אדם". ובכריתות ו, ב: "ת"ר: הסך בשמן המשחה לבהמה וכלים פטור, לגוים ולמתים פטור. בשלמא בהמה וכלים דכתיב: 'על בשר אדם לא ייסך', ובהמה וכלים לאו אדם וניהו. מתים נמי פטור דכיון דמית ליה, 'מת' מיקרי ולא 'אדם'. אלא גוים אמאי פטור, הא אדם וניהו? לאיי, דכתיב: 'ואתן צאני צאן מרעיתי, אדם אתם' – אתם קרויין 'אדם' ואין אומות העולם קרויין 'אדם' ('לאיי' – באמת. רש"י שבת סד, א ועוד)²⁵. ולשון הרמב"ם בהלכות כלי המקדש והעובדים בו פ"א ה"ו: "הסך כלים ובהמה וגוים שהם כמותה, או שסך מתים בו פטור, שנאמר: 'על בשר אדם לא ייסך'". לא מצאנו בהלכה זו שום חולק.

שחיטתו של נכרי

דוגמא אחרת – שנינו במשנה ריש חולין: "שחיטת הנכרי נבלה ומטמא במשא" (אפילו כהלכתה ואחרים רואין אותו. רש"י חולין יג, א ד"ה 'שחיטת נכרי'). ובתוספתא שם: "הכל כשרין לשחוט, אפילו כותי אפילו ערל ואפילו ישראל משומד. שחיטת המין, עבודה זרה, ושחיטת גוי הרי זו פסולה, ושחיטת הקוף הרי זו פסולה, שנאמר: 'זובחת ואכלת', לא שזבח הגוי, ולא שזבח הקוף, ולא שזבח מאליה". הרי ששחיטת הנכרי פסולה משום שדינו כבהמה, וכך גם מובא בדברי התוספות, בחולין ג, ב ד"ה 'קסבר': "...ושחיטתן פסולה כמו של גוים מ'זובחת', מה שאתה זובח אתה אוכל. אותו שהוא בר זביחה לאפוקי גוי...". וכן כתב הרא"ש ריש חולין.

ברם, בפ"ב מהלכות שאר אבות הטומאות ה"י כתב הרמב"ם טעם אחר לדבר: "שחיטת הנכרי נבלה... וקרוב בעיני שאף²⁵ זה מדברי סופרים, שהרי טומאת עבודה זרה וטומאת תקרובתה מדבריהם כמו שיתבאר. ובגלל עבודה זרה נתרחקו הגוים ונאסרה שחיטתן". ואכן השיגו הראב"ד וכתב: "אמר אברהם: זו היא אחת מסברותיו, ואין בכלן פחותה מזו, כי גוים הם כבהמות, ואין מטמאין ואין מיטמאין, 'עם הדומה לחמור', הן גוים כמר מדלי²⁵, ואת כולם ישא רוח, והחושב אותם לכלום אסף רוח בחפניו"²⁶. (ועיין עוד דברי הרמב"ם בפ"ד מהלכות שחיטה הל' יא"ב)²⁷. לפנינו אפוא דברים ברורים: בתוספתא נאמר מפורש ששחיטת הגוי פסולה משום שאין הבדל בין שחיטתו לשחיטת הקוף, וכן כתבו הרא"ש והראב"ד. ואם כי כתב הרמב"ם טעם אחר להלכה

25. ע"ש בסוגיא שהגמ' מקשה על לימוד זה, ולאחר שמיישבת את הקושיות, מוסיפה הגמ': "איבעית אימא כדקתני תנא קמיה דר' אלעזר, כל שישנו בסך ישנו בכל ייסך, וכל שאינו בסך אינו בכל ייסך". ברור שלימוד נוסף זה אינו אלא לרווחא דמילתא, והראשון לא זו מקומו.

25א. בדפוס רומי: "שאב זה מדברי סופרים...".

25ב. ישעיהו מ, טו. וע"ש במפרשים.

26. לשוא יחפש המחפש דברים אלו בדפוס וילנא כי שם הושמטו לגמרי ע"י הצנזור, אם כי זכר לחורבן השגת הראב"ד ישנו בכס"מ, ע"ש. לפני, ההשגה נמצאת במשנה תורה הוצאת אלומות שיצאה לאור לאחרונה מחדש ע"י הוצאת אשכול.

27. תירוצים שונים נכתבו לבאר דעת הרמב"ם, אבל אכ"מ.

זו, הרי כבר הבאנו דברים דומים מדברי הרמב"ם בהלכות אחרות, כגון לשונו בענין סיכת שמן המשחה שהזכרנו למעלה, ומכאן שאין מחלוקת במעמדו של הגוי בהלכה אלא בנימוקו של דין מסויים זה.

בשר חמורים בשרם

כיוצא בזה מצינו בברכות כה, ב: "אמר רב יהודה: גוי ערום אסור לקרות ק"ש כנגדו. (שואלת הגמרא): מאי איריא גוי, אפילו ישראל נמי. (משיבה): גוי איצטריכא ליה, סלקא דעתך אמינא הואיל דכתיב: 'אשר בשר חמורים בשרם', חמור בעלמא הוא, קמ"ל ד'ערוה' כתיב בהו: 'וערות אביהם לא ראו'²⁸. וכך היא לשון הרמב"ם בפ"ג מהלכות קריאת שמע הט"ז: "כשם שאסור לקרות כנגד צואה ומי רגלים עד שירחיק, כך אסור לקרות כנגד הערוה עד שיחזיר פניו. אפילו גוי או קטן לא יקרא כנגד ערותן". וכן כתבו הטור והשו"ע באורח חיים סימן עה ס"ד. הדברים מדברים בעד עצמם.

ובברכות נח, א מובא: "ר' שילא חזייה לההוא גברא דבעל גויה²⁹, ונגדיה. אזל אכל ביה קורצי לבי מלכא, אמר איכא גברא מיהודאי דלא נסיב רשותא ודאין דינא. שדר מלכא קרייה. אמר ליה: אמאי תעביד הכי, א"ל: דבעל חמרתא. אמרי ליה אית לך סהדי? אמר להו אין! אתא אליהו, אדמי ליה כאיניש ואסהיד. אמרי ליה אי הכי בר קטלא הוא. אמר להו: אנן מיומא דגלינן מארענא לית רשותא למקטל, אתון כל מאי דבעיתו, עבידו ביה. אדיתבי ומעייני בדינא, פתח ר' שילא ואמר: 'לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד'. אמרי ליה מאי קאמרת? א"ל הכי קאמינא, בריך רחמנא דיהיב מלכותא דארעא כעין מלכותא דשמיא, ויהיב לכו שולטנא ורחמי דינא (אוהבים משפט – רש"י). אמרו ליה: הואיל וחשיב עלייכו כולי האי, נותביה אבבא ולידון דינא. יהבו ליה קולפא (מקל לרדות – רש"י). כי הוה נפיק, אתא ההוא גברא ואמר: עבד רחמנא ניסא לשקרי? א"ל: רשע! ולא בקושטא קאמרי? ולא חמרי איקרו? דכתיב: 'אשר בשר חמורים בשרם'".

ובירושלמי ברכות פ"ג ה"ד: "מעשה באחד שבא להיזקק עם שפחתו של רבי (שפחה כנענית – תולדות יצחק). אמרה לו: אם אין גבירתי טובלת איני טובלת (כי אני הולכת ביחד עם גבירתי לטבול, והיא עוד לא הלכה ולכן נדה אני – שם). א"ל ולא כבהמה את? (עם הדומה לחמור ולמה לך טבילה – שם). אמרה לו: ולא שמעת בבא על הבהמה שהוא נסקל? שנאמר: 'כל שוכב עם בהמה מות יומת'".

סיכום

העולה מכל האמור הוא שבדברי הנביאים, וכן בדברי חכמינו זכרונם לברכה, נחשבים הגוים כבהמות. אמנם ברור שאין הכוונה שדינם כבהמות ממש, ושאינן כל הבדל בינם לבהמות, שהרי כבר ראינו שההלכה היא שגול הגוי אסור מן התורה, ובודאי שהגול מהבהמה לאו שמיה גול. כמו כן בהריגת הגוי במזיד, אמרו במכילתא שדינו מסור לשמים, ובודאי שאין הדברים אמורים בבהמה; מה גם שבני נח נצטוו על שבע מצוות מה שאין כן בהמות כמובן. מכל מקום, הראינו לדעת, שמעמדם של גויים בהלכה דומה במדה רבה למעמדן של בהמות ואין מבדילים ביניהם בדרך כלל. (בהמשך נרחיב קצת בענין עמוק זה).

28. כך הגי' בפסקי הרי"ד ובכ"מ ועוד, ע' דק"ס, ובנדפס בשינויים קלים.

29. בנדפס 'מצרית' – ובכל הקטע הזה נעשו שינויים רבים.

בין ישראל לגויים – באגדה בקבלה ובמחשבה

עד כאן עסקנו במקורות הלכתיים שונים, הפזורים בכל חלקי התורה שבכתב ושבעל פה, השמים ללעג את דברי פרופ' שאקי שהובאו לעיל: "כי כל בני האדם נולדו שוים לפי תפיסתה של היהדות... שוויונו של האדם... הוא עיקר ועקרונ ראשונים במעלה בתורת ישראל...(!). (יש להדגיש שברשימה הנ"ל לא הובאו כל ההלכות אשר בהן קיימת הבחנה ברורה בין ישראל לגוי – מספר ההלכות מסוג זה מגיע לעשרות אם לא יותר). עתה נדון במישור הרוחני של הנושא – וכאן המקום להקדמה קטנה.

גלוי וידוע לכל, שעיקרה של תורה הוא פנימיותה. פנימיות זו אנו מוצאים בכל חלקי התורה שאינם הלכתיים: באגדה, במחשבת ישראל ובקבלה. **ההלכה מהוה את הביטוי המעשי של פנימיות זו** ומוציאה אותה לפועל, אך מאחורי ההלכות עומד עולם רוחני אשר ההלכות הן תוצאות שלו; אין מצוה ממצוות התורה העומדת בפני עצמה ללא בסיס ורקע במישור הרוחני. בחלק זה של המאמר ננסה אפוא להצביע על הרקע הפנימי מהותי של כל אותן ההלכות שנידונו למעלה.

להלן לקט מדברי גדולי ישראל, ראשונים ואחרונים, הדנים ומרחיבים בהסברת ההבדל בין ישראל לשאר אומות העולם. אף כאן נתרכזו אך ורק **בהבחנות שהתורה מבחינה בין ישראל לגוי**, ולא נעסוק בכל הנאמר על הגוים וישראל בחלקים אלו של התורה.

'אתם קרויין אדם' – צלם אלוהים שבאדם

א. הראב"ד

כבר הזכרנו את דברי הראב"ד בענין שחיטת נכרי: **"כי גוים הם כבהמות... והחושב אותם לכלום אסף רוח בחפניו"**. ברור הדבר שאין כאן נימוק הלכתי גרידא, הבא להסביר מדוע חלק על הרמב"ם בהלכה זו, אלא הבעת השקפה שלימה אודות אומות העולם. באשר לפירוש הדברים הרי שאין צורך בפירושים.

ב. רבי יהודה הלוי

במאמר הראשון של ספר הכוזרי, מאריך ר' יהודה הלוי בענין סגולת ישראל והשוני שבינם לשאר אומות. לשאלת ה'כוזרי' (פיסקה קב): **"ומדוע לא נתנה התורה, כהישרה, לכל בני האדם? וכי לא היה זה ראוי יותר לחכמה האלוהית?"**, משיב ה'חכם' (פיסקה קג): **"וכי לא היה ראוי יותר כי יהיו כל בעלי החיים מדברים? אם כך אתה אומר, שכחת מה שהקדמתי לך על הירושה בקרב צאצאי אדם הראשון: בראשונה – אמרתי – חל הענין האלוהי על יחיד בכל משפחה שהיה גרעין האחים וסגולת האב, הוא שהיה מקבל האור ההוא, וכל האחרים לא היו כי אם כקליפות, ולא קבלו אותו האור – עד שבאו בני יעקב, שכולם היו סגולה וגרעין, ונבדלו משאר 'בני אדם' בתכונות אלוהיות, שעשאו כאלו לבני מין אחר, מלאכי – כולם מבקשים דרגת הנבואה ורבים**

מהם מגיעים אליה, ואף מי שלא הגיע היה קרוב אליה במעשים רצויים, בהתקדשות ובהטהרות, ובהתקרבות אל הנביאים”.

הרי שישראל בגלל דרגתם הרוחנית המיוחדת, נחשבים לכאילו בני מין אחר.

ג. המהר"ל

המהר"ל ז"ל מפראג מפרש את המימרא של רשב"י "אתם קרויין אדם" בכמה מקומות. בספר 'גבורות ה' פרק מד (ע' קסז) כתב: "...שעם שכל בני אדם משותפים בצורה זאת, מכל מקום יש חלוקה... יש אומה נוטה אל החומר יותר ויעיד עליהם מעשיהם, שנמשכים אחר הזנות ודברים מתועבים, זה יורה על החומריות שבהם... **וכמו שתמצא בעלי חיים והם כמו אמצעי בין האדם ובין שאר בעלי חיים, כמו הקוף... כך יש אדם – ואינו אדם בשלימות.** לכך אמר (רשב"י) אשר הוא **אדם בשלימות**, אשר אינו נוטה לחמרי יותר מדאי, **הם ישראל**, בעבור שיש בהם הצורה השלימה מבלי נטיה חמרית. והרי אצל האומות אז בטל הצורה אצל החומר, כאילו אינם 'אדם', שהחומר עיקר והצורה טפילה, וכל דבר שיש עיקר ועמו טפל, הטפל בטל אצל העיקר. ואצל ישראל הוא הפך זה כי הצורה עיקר והחומר טפל, ובטל הטפל אצל העיקר”.

ושם פרק סז (ע' שיא-שיב) כתב: "שעם שכל מין האדם נברא בצלם אלוהים, אמרו: 'אתם קרוים אדם ואין אומות העולם קרוים אדם', שצריך שלא יהיה בטול לצורה אלוהית זאת שנתן באדם, והגוים שהם חומריים ביותר, הצורה הזאת בטילה אצל החומר ונעשית הצורה חומרי, אבל בישראל החומר בטל אצל הצורה, ומכיון שהחומר בטל אצל הצורה הוא אדם”.

ועל מה ששינוי באבות פ"ג מ"ז (וילנא מ"ד): "הוא היה אומר: **תביב אדם שנברא בצלם**, חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר: 'כי בצלם אלהים עשה את האדם'. חביבין ישראל שנקראו בניו למקום, חבה יתרה נודעת להם שנקראו בניו למקום, שנאמר: 'בנים אתם לה' אלהיכם", כתב המהר"ל בפירושו לאבות, 'דרך חיים', (הוצאת האניג ע' קמו, ובמהדורת הרב חיים פרדס ע' שנד): "ואף שאמר 'חביב האדם', **אין זה כולל כל מין האדם**, כי כבר אמרו ז"ל: **כי אתם קרוים אדם ואין האומות קרוים אדם**, כאלו שלמות הברואה שהוא לאדם בפרט, הוא לישראל ולא לאומות.

...ואף כי מעלה זאת אינה רק לישראל בלבד, אמר על זה 'חביב האדם' ולא אמר 'חביבין ישראל', וזה, כי הפרש גדול יש, אף כי גם מעלה זו היא לישראל בפרט, מכל מקום יש צורת 'אדם' באומות גם כן, רק **שעיקר צורת אדם לא נמצא באומות, מכל מקום נמצא הצלם הזה אצל שאר האומות רק שאינו נחשב לכלום**, ולכך לא אמר 'חביבין ישראל שנבראו בצלם אלהים'. ועוד כי כאשר נברא האדם היה מעלה זאת לאדם ולנח, אף כי אינם בשם ישראל נקראים, ואם אחר שבחר השם יתברך בישראל נתמעט הצלם הזה אצל האומות, מכל מקום הצלם האלקי הוא שייך לאדם במה שהוא אדם, ודבר זה מבואר" (וע' בנצח ישראל ע' עג).

ובנצח ישראל פ"ד (ע' פג): "...ישראל מיוחדים ונבדלים מכל הגוים אשר הם במדרגה החמרית וישראל במדרגת הצורה.... כמו שאחז"ל: 'אתם קרוים אדם ואין האומות קרוים אדם', **כאלו דבר פשוט הוא אצלם שמדרגת ישראל בערך אל האומות, כמדרגת האדם אל בעלי חיים בלתי מדברים**, וזה, כי האדם נבדל מן הבעלי חיים במה שאין האדם חמרי גשמי כמו שאר ב"ח, והאדם הוא שכלי. וכן מדרגת ישראל שהם נבדלים מן החומר ואינם מוטבעים בחומר, וכאלו אצל ישראל בטל החומר אצל הנפש, ואין החומר רק נושא, שעליו רוכב הנפש ובטל החומר הזה אצל רוכבו, כמו שבטל וטפל החומר אצל מי שרוכב עליו. וכך ענין ישראל כאשר עושים רצונו של מקום, ואז הם צורה נבדלת בלבד. ואלו אצל האומות הוא ההיפך, כאלו היה הנפש בטל אצל הגוף, וכאלו היה כולו גוף וחומר בלבד”.

וב'תפארת ישראל' סוף פרק א כותב המהר"ל: "...מה שאמרו חז"ל: 'אתם קרוים אדם ואין האומות קרוים אדם'... שההבדל המיוחד אשר בין האדם ובין שאר בעלי חיים, מה שאדם יש לו נפש אלקית. והנה אותם אשר יש להם נפש אלקית הם מוכנים לדברים אלקיים כמו הנבואה ורוח הקודש, ודבר זה לא תמצא רק בעם אשר בחר בו השם יתברך, לכך הם קרוין 'אדם' בפרט, בשלימות, במה שיש בהם כל אשר ראוי להיות לאדם שנקרא אדם בפרט... ולפיכך 'אתם קרוים אדם'. ומפני זה המצוות, שהם הפעולות האלוקות, מתיחסים בפרט לישראל בשלימות..."

וכן ב'גור אריה' פרשת מטות (ע' קסד ד"ה 'ואין הגוים'): "...זה שאמרו 'אתם קרוים אדם ואין האומות קרוים אדם', **שההבדל שיש בין הבעל חיים והאדם נמצא בכס ביותו**, ואין האומות 'אדם' לפי שנפשם מוטבעת בחומר, משתתף לבעלי חיים החומריות, ודבר מבואר הוא זה".

ד. הרמח"ל

בספר 'דרך ה' חלק ב פ"ד, ביאר הרמח"ל את ההבדל בין ישראל לאומות העולם באריכות: "מן הענינים העמוקים שבהנהגתו יתברך שמו הוא ענין ישראל ואומות העולם, **שמצד הטבע האנושי נראה היותם שוים באמת, ומצד עניני התורה הם שונים שינוי גדול, ונבדלים כמינים מתחלפים לגמרי...**

אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאוד ממה שהוא האדם עתה... ומדרגת האנושיות לפי המצב ההוא היתה מדרגה נכבדת מאוד, ראויה למעלה רמה נצחית... והנה באותו מצב הטוב היה לו להוליד תולדות, מספר משוער מחכמתו יתברך שמו על פי אמיתת מה שראוי לשלימות הנהגים בטובו יתברך שמו...

ואמנם התולדות האלה שהיה ראוי שיוליד נגורו ושוערו מלפניו, יתברך שמו, משוערות בהדרגות מיוחדות, פירוש: שיהיו בהם ראשיים-ונטפלים, שורשים-וענפים, נמשכים זה אחר זה בסדר מיוחד, כאילנות וענפיהם...

והנה בחטאו, ירד מאוד ממדרגתו ונכלל בו מן החושך והעכירות שיעור גדול... וכלל המין האנושי ירד ממדרגתו ועמד במדרגה שפלה מאוד... ולא נשאר מזומן ומוכן אלא למדרגה פחותה ממנה פחיתות רב, ובבחינה זאת הוליד תולדות... כולם במדרגה השפלה הזאת... ואמנם, אף על פי כן, לא חדל מהמצא בכלל מדרגת המין האנושי – מצד שורשו האמיתי – בחינה עליונה מן הבחינה שהיה המין הזה אז בזמן קלקולו, ולא נדחה אדם הראשון לגמרי שלא יוכל לשוב אל המדרגה העליונה, אבל נמצא בפועל במדרגה השפלה ובבחינה כחנית אל המדרגה העליונה.

והנה נתן האדון ברוך הוא לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן, את הבחירה, שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדרגה השפלה ולשים עצמם במדרגה העליונה, והניח להם זמן לדבר כמו ששיערה החכמה העליונה...

והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי, שזה ההשתדלות יתחלק לשורשי וענפיי. פירוש: שיהיה בתחילה זמן ההשתדלות לשורשים שבתולדות, ואח"כ לענפים שבהם. והיינו, כי המין האנושי כולו היה צריך עדיין שיקבע ענינו כראוי, ויתוקן מן הקלקולים שנהיו בו, ולפי סדר ההדרגה... בראשונה שרשיהם וראשיהם של תולדות האדם לעמוד במדרגה מתוקנת, ויעמדו בהם וענפיהם, כי הענפים ימשכו תמיד אחר השורש.

והנה הוגבל הזמן להשתדלות השורשי הזה, שמי... שיכין את עצמו כראוי, יקבע לשורש אחד טוב ויקר מוכן **למעלה הרמה, הראויה למי שהוא אדם במצב הטוב...** וכי ישיג שינתן לו להוציא תולדותיו... באותו המדרגה והמצב שכבר השיג הוא בשורשיותו.

והיה הזמן הזה מאדם הראשון עד זמן הפלגה. והנה כל אותו הזמן לא חדלו צדיקים דורשים האמת לרבים, כגון: חנוך, מתושלח, שם ועבר... וכיון שנתמלאה סאתם של הבריות, דהיינו בזמן הפלגה, שפט במידת משפטו יתברך שמו, היות ראוי שיגמר זמן ההשתדלות השורשי, והיה קיצם של הדברים, שיוקבע מה שראוי לקבע (-להקבע) בבחינת השורשים לפי מה... (ש)גהיה עד עת הקץ ההוא.

ואז השגיח יתברך שמו על כל בני האדם, וראה כל המדריגות שהיה ראוי שיקבעו בם האנשים ההם כפי מעשיהם, **וקבעם בם בבחינתם השורשית**... כן נגזר עליהם שיהיו **מוציאים התולדות כפי מה שכבר שוער** שהיה ראוי לשורש ההוא, **ונמצאו כולם מינים קבועים בעולם** כל אחד בחוקו וטבעו ככל שאר המינים שבבריות...

ואמנם נמצאו כולם, לפי משפט העליון, ראויים לשאר (-להשאר) במדריגה האנושית השפלה... ולא גבוהים מזה כלל, **ואברהם לבדו נבחר במעשיו ונתעלה**, ונקבע להיות אילן מעולה ויקר כפי המציאות האנושית במדרגתו העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חוקו. ואז נתחלק העולם לשבעים אומות, כל אחת מהן במדריגה ידועה, אבל **כולן בבחינת האנושיות בשפלותו, וישראל בבחינת האנושיות בעילויו**.

והנה אחר הענין הזה, נסתם שער השורשים והתחיל הגלגול וההנהגה בענפים, כל אחד לפי ענינו... וכשהגיע קץ זמן זה, נקבע הדבר כפי המשפט והתחיל זמן אחר, שהוא זמן הענפים שעודנו בו עתה...

ואולם, לא היתה הגזרה להאביד את האומות האלה, אבל היתה הגזרה שישארו במדריגה השפלה שזכרנו, והוא **מין אנושיות שהיה ראוי שלא ימצא אילו לא חטא אדם הראשון... ואמנם, כיון שיש בהם בחינה אנושית, אע"פ שהיא שפלה**, רצה הקב"ה שיהיה להם מעין מה שראוי **לאנושיות האמיתית**, והיינו שיהיה להם נשמה כעין נשמות בני ישראל, אע"פ שאין מדרגתה נשמות ישראל אלא שפלה מהם בהרבה, ויהיו להם מצוות, יקנו בהן הצלחה גופנית ונפשית, גם כן כפי מה שראוי לבחינתם, והן מצוות בני נח.

ואולם, לעולם הבא לא תמצאנה אומות זולת ישראל, ולנפש חסידי אומות העולם ינתן מציאות בבחינה נוספת ונספחת על ישראל עצמם, ויהיו נטפלים להם כלבוש הנטפל לאדם, ובבחינה זו יגיע להם מה שיגיע מן הטוב, ואין בחוקם שישגיגו יותר מזה כלל".

הרי שישראל הם ה"אנושיות האמיתית" ולאומות העולם רק "בחינה אנושית שפלה"; ישראל הם "המין האנושי מצד שורשו האמיתי" ואילו אוה"ע "כולן בבחינת האנושיות בשפלותו" – ועל כן "נבדלים כמינים מתחלפים לגמרי".

המעייין יבחין שהרמח"ל בחר מילותיו וניביו בדקדוק נפלא, וכי הם הם דברי רשב"י "אתם קרויין אדם".

ה. הראי"ה קוק

בס' 'אורות', אורות ישראל פ"ה פיסקה י (ע' קנו) כותב הרב קוק: **"ההבדל שבין הנשמה הישראלית, עצמיותה, מאוייה הפנימיים, שאיפתה, תכונתה ועמדתה, ובין נשמת הגוים כולם, לכל דרגותיהם, הוא יותר גדול ויותר עמוק, מההבדל שבין נפש האדם ונפש הבהמה, שבין האחרונים רק הבדל כמותי נמצא, אבל בין הראשונים שורר הבדל עצמי איכותי"**.

ו. הרב חרל"פ

בספרו 'מי מרום' על מסכת אבות כותב הרב חרל"פ על המשנה הנ"ל (ע' קעד): "והנה ידוע כי

התביעה מהעמים היא, שיאמרו 'לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו' (ישעיהו ב)... ומצד כח זה גם להם יש בחינת 'אדם', אלא שבחינה זו אינה שלהם, רק טמונה וחבויה בהם מכחם של ישראל, וכח זה הוא הנקרא 'אדם', וזהו "חביב אדם שנברא בצלם". אולם חבה יתירה נודעת לישראל, שעליהם מופיע אור צלם אלהים במלא זוהר קדשו... ולכן רק ישראל דבקים באלהים חיים, 'ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום', אתם ולא אומות העולם..."

ז. ר' צדוק הכהן מלובלין

בספר 'פוקד עקרים' דף יט, טור 3 כתב: "וכן מה שמובא ביבמות, 'אתם קרויים אדם' ולא אומות העולם, דאמעטו גוים מתואר 'אדם' רק במקום שמדבר מישראל שהם קרויים אדם, והיינו, דכלפי ישראל שהם עיקר צורת אדם שבמרכבה, גם כל הגוים אינם בכלל, רק כבהמה בדמות אדם, אבל מצד עצמם גם כל בני נח בכלל נפש אדם... וכשיבוא משיח... גם הם יכירו ויודו שאין קרוי 'אדם' אלא ישראל... אבל מכל מקום, בהתייחסות לישראל גם עתה הם בגדר בהמה..."

ובספר 'פרי צדיק' חלק א ל, 3 כתב: "...דקודם מתן תורה היו נפשות אומות העולם ובני ישראל כולם ממקום אחד, כי היה מעורב טוב ורע וזוהמת נחש, ובמתן תורה שפסקה זוהמא מישראל ונבחרו לעם מיוחד, נפרדו גם כן בשורש נפשותם... וכל הטוב נעשה שורש ומקום בפני עצמו לנפשות ישראל, וכל הרע נפרד לשורש לנפשות האומות שכולם מחלק הרע והסטרא אחרא..." כך גם כתב ב'פרי צדיק' חלק ה עו, 2: "...כי האומות לא נמצא בהם בפנימיות שום שורש בקדושה, לכן ע"י דחיה מועטת נופלים... מה שאין כן בקדושת ישראל, שבפנימיות שרשם המה דבקים בו יתברך..."

וב'תקנת השבין' לא, 1 כתב: "... כי שורש הנפשות דבני ישראל, הוא מחדד אחד מהנפשות דאומות העולם... ואין לנפש זה שייכות וחבור כלל עם הנפש דאומות העולם. וע"כ אפילו המיר לעבודה זרה יש לו כל דין ישראל לענין קידושין וגידושין..."

ח. האר"י ז"ל ור' חיים ויטאל

על ההבדל בין נשמותיהם של ישראל ואוה"ע כתב בספר 'עץ חיים' (היכל אבי"ע שער הקליפות פ"ב):

"נמצא כי ישראל יש להן נר"ן (-נפש, רוח, נשמה) מהקדושה... אמנם הגוים אין בהם רק בחינת נפש לבד מצד הנוקבא של הקליפות... כי הנפשות של האומות, הבאים מהקליפות הנקרא רע ולא טוב, הם נעשין בלא דעת, לכן אין בהם רוחין ונשמתין ג"כ"³⁰. ובשער קליפת נוגה פ"ג: "ובזה תדע נפש הבהמית שבאדם מה הוא, והוא יצר טוב ויצר הרע שבאדם. ונשמתן של הגוים הם מג' קליפות: רוח וענן ואש, שכולם דע, וכן הבהמות, וחיות ועופות טמאים, אך נפש הבהמית דישראל, ונפש הבהמית דבהמות וחיות ועופות הטהורים, כולם מנוגה".

30. ושם בהמשך: "גם זה סוד מה שאמרו רז"ל 'מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו', כי הנה מי שאין בו דעת הוא נמשך מהקליפות שאין בו דעת, והמרחם עליו גורם שיתפשטו הרחמים העליונים ג"כ בקליפות...". ועפי"ז תובן הגמ' שהזכרתי בענין אבידת גוי (סנהדרין עו, ב): "...המחזיר אבידה לגוי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו".

ובספר 'מדרש שמואל' על מסכת אבות (לר' שמואל די אוזידא ז"ל – ממקובלי צפת. למד קבלה מפי האר"י) כתוב על המשנה הנ"ל: "אח"כ שאלתי את החכם המפואר האלהי הרב ר' חיים די וויטאל יצ"ו לבאר לי... אם בכלל 'חביב אדם שנברא בצלם' נכנסים בני נח אם לאו, והשיב לי כי בוודאי שאין הרשעים (אולי שיבוש הצנוורה הוא וצ"ל הגוים) בכלל ומאי דנקט אדם, הוא לפי שהוא שם חשוב משם ישראל... ועוד כי מקום מחצב נשמת האדם הראשון יותר למעלה ממקום מחצב נשמת יעקב אבינו... **ואחר שאדה"ר נברא בצלם, כמו כן אחריו כל אדם ימשוך דהיינו הקדושים וטהורים אשר בארץ המה וכל עם בני ישראל, ומה שמביא ראיה מפסוק 'כי בצלם אלהים עשה את האדם' שנראה שמדבר בשבע מצות בני נח, השיב לזה כי היה די שיאמר הכתוב שופך דם האדם דמו ישפך, מאי מלת 'אדם' דקאמר... כוונת הכתוב להודיענו סיבה למה גזר השי"ת על ב"נ שהשופך דמים דמו ישפך, ומאי איכפת ליה אם יהרג ב"נ, והיה די בתשלומין, אלא לפי שאולי עתיד לצאת ממנו שום אדם צדיק... לכן הקפיד הקב"ה על ש"ד ב"נ זה לפי שבשפיכות דם ב"נ זה, נשפך דם אותו הצדיק אשר מעותד לצאת ממנו, וז"ש הכתוב 'שופך דם האדם באדם', כלומר שופך דם אותו האדם הצדיק אשר עתיד לצאת... ומסיבת צד קדושה זו שבתוכו קראו 'אדם', דאל"כ הרי נאמר אתם קרויים אדם וכו'...**

ושאלתי ממנו, וכי כל בני נח עתידים לצאת מהם צדיקים, והלואי ימצא בבני נח אחד מעיר ושנים ממשפחה... כי דמו ישפך היא גזירה כוללת... והשיב כי כיון שגם ב"נ ההורג אינו נהרג אלא בעדים, וכמו שתרגם המתרגם 'בסהדיא', ואם לאו פטור, א"כ השי"ת שהוא יודע העתידות, כשאין עתיד שום צדיק לצאת ממנו, השי"ת עושה באופן שלא ימצאו שם עדים..."

ט. בעל התניא

בספר 'תניא' פ"א (ה, ב): "אך ביאור הענין על פי מ"ש הרח"ו ז"ל... **דלכל איש ישראל, אחד צדיק ואחד רשע, יש שתי נשמות דכתיב ונשמות אני עשיתי שהן שתי נפשות, נפש אחת מצד הקליפה וסט"א... וגם מדות טובות שבטבע כל ישראל בתולדותם כמו רחמנות וג"ח באות ממנה, כי בישראל נפש זו דקליפה היא מקליפת נוגה שיש בה ג"כ טוב... משא"כ נפשות אומות העולם, הן משאר קליפות טמאות שאין בהן טוב כלל... ונפש שנית בישראל היא חלק אלוה ממעל ממש..."**

ושם סוף פרק ו: "אלא שהקליפות הן נחלקות לשתי מדרגות... המדרגה התחתונה היא שלש קליפות הטמאות ורעות לגמרי ואין בהם טוב כלל... ומהן נשפעות ונמשכות נפשות כל אומות העולם, וקיום גופם ונפשות כל בעלי חיים הטמאים ואסורים באכילה... אך נפש החיונית הבהמית שבישראל שמצד הקליפה... ונפשות בהמות וחיות ועופות ודגים טהורים ומותרים באכילה... נשפע ונמשך ממדרגה השניה שבקליפות... הנקראת קליפת נוגה... רובו ככולו דע, רק מעט טוב מעורב בתוכה..."

הלא תראה שמה שכתבו הראב"ד, ריה"ל, המהר"ל והרמח"ל, הרב קוק, הרב חרל"פ ור' צדוק בלשון של נגלה, איש איש וסגנונו, אמרו האר"י, הרח"ו, ה'מדרש שמואל' ובעל ה'תניא' בלשון של נסתר – והכונה אחת.

י. בעל ה'תוספות יום טוב'

ואמנם מצינו דברים שונים במקצת בתויו"ט למשנה הנ"ל: "חביב אדם שנברא בצלם... ובכל אדם אמר ר"ע... ורצה ר"ע את כל אדם אף לבני נח. ומאמר מלא אמר הרמב"ם בפ"ח מהל' מלכים (ה"י) וז"ל 'צוה מרע"ה מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח..."

כל המקבל ז' מצות ונוהר לעשותן, הרי זה מחסידי אוה"ע ויש לו חלק לעוה"ב. והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה... כי בא ר"ע להיישיר לכל באי עולם כאשר נצטוונו מפי מרע"ה כדברי הרמב"ם... ואתי נמי שפיר שנברא בצלם, וחסר הנסמך שהוא אלהים הנאמר בכתוב: שזו ג"כ מדברי התוכחה להוכיחם ולומר שהם נבראו בצלם, ובאיזה צלם נבראו, בצלם אלהים... אבל הואיל ואינם מקיימים מצותיו, ואע"פ שאם מקיימים אינם מקיימים מפני אשר צוה אותם אלהים, הנה הם חסרים מתואר צלם אלהים...".

י"א. בעל ה'תפארת ישראל'

שם במשנה הנ"ל: "...מדסיים בסיפא חביבין ישראל, שמע מינה רישא בכל מין האדם מיירי, ירצה לומר אפילו בגוים. וכן הראיה דמייתי תנא מקרא ד'עשה את האדם', הרי בגוים נמי מיירי, דלכני נח נאמר... שמע מינה שגם לגוים יש צלם אלהים".

ושם ב'בוועז' פירש המאמר "אתם קרוים אדם" באופן תמוה מאוד, וז"ל: "...נמצא שיש לישראל ולאומות האחרות לכל אחד מעלה לבדיית (-ייחודית): המעלה לאומות על ישראל, שהן בבחירתם החפשית ובכח עצמן ממש עשו את עצמן, וזה וודאי יותר מעלה מאשר לישראל שנמשכו בפאת ראשם בכח אלהים להשלמתן... שהפליא ה' להשלים אותן... אמנם אעפ"כ יש מעלה לבדיית גם כן לישראל, דהאומות ע"י שכל מה שהשיגו לא השיגו רק בכח שכלם, לכן יש מצות רבות בתורה שמרוממים מאוד משכל האנושי, ככל חוקי התורה, עדיין לא יעשום כי לא יבינום... לכן מי ומי מהם שהתירשל מלפתוח עיניו... עדיין הוא שקוע בטנוף תועבות הראשונות, כרוב תושבי אפריקא...".

לפי זה יש להם לישראל בענין מעלתם והשלמתם דוגמא לאדם הראשון, דכל אדם כשבא לעולם, הוא נברא חסר דעת עד שהזמן והלימוד והשכל יתפתחו... לא כן אדה"ר, בקומתו וצביונו נברא... בהשכל ודעת, יודע חיוביו כולם. וזה מפני שגם כן היה שוה במשפטיו עם ישראל, שהרי גם הוא היה יציר כפיו של הקב"ה בעצמו כמוהם...

לפיכך כל מקום שנאמר בתורה 'אדם', הכוונה רק על ישראל... אבל שם 'אדם' אין גאות להן (-לאומות), דהם בטרחה רבה עשו את עצמן ואין דומין כלל בזה לאדה"ר. אבל כל מקום שכתוב 'בני אדם' גם אוה"ע בכלל... היוצא מדברינו, שמה שנקרא רק הישראלי 'אדם', אינו להם שם שבח כל כך, רק מעיד עליהם שלא הם בעצמן קלפו הקליפה הגסה מהלב האטום, אלא בעבור שהיו כחומר ביד היוצר ברוך הוא".

כאן, ללא ספק, ישנה גישה שונה לגמרי ממה שראינו למעלה. (יש לשים לב שהבדל גדול יש בין דבריו ומה שכתב בעל ה'תויר"ט').

י"ב. מהר"ץ חיות

חבר יש לתפא"י, הוא המהר"ץ חיות שכתב בחידושו (בסוף ש"ס וילנא) ליבמות סא, א : "נ"ב. אין הכוונה כאן להוציא יתר העמים מכלל אדם, רק חז"ל באו לפרש כי בכל עת אשר נזכר בתורה ובכתבי הקודש סתם לשון 'אדם', לא כווננו רק אל בני ישראל, כמו בכל ספרי ונימוסי הדת המיוחדות לאומה אחת, כל מקום שנזכר בדבריהם סתם כי האדם מחוייב או מוזהר כך וכך, הכוונה רק על אותם בני אדם אשר מוכרחים להאזין בקול הפקודות הללו, כן בתורה ובנביאים, כל מקום שנזכר בן אדם סתם הכוונה לישראל, כי רק להם הטיפו מילתם, זולת במקום דמפורש דנבאו גם לאומות, ופשוט".

דעת ה'זוהר' בנושא ברורה וחד־משמעית, ודלא כדברי בעל 'תפארת ישראל' ומהר"ץ חיות. ברעיא מהימנא' פרשת פנחס רלח, ב: "ויאמר אלהים נעשה אדם... והיינו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, ואוקמוה רבנן דלית 'אדם' אלא ישראל, הדא הוא דכתיב: 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם'. אתם 'אדם' ולא שאר עמין, ובגין דא 'ישמח ישראל בעושייו'".^{30א}

ובפרשת יתרו פו, א: "תאני ר' שמעון זכאין אינון ישראל דקב"ה קרא לון 'אדם', דכתיב 'ואתן צאני צאן מרעיתי, אדם אתם', אדם כי יקריב מכם, מאי טעמא קרא לון 'אדם'? משום דכתיב 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם', אתם ולא שאר עמין, ובגין כך אדם אתם, אתם קרויים אדם...". ובפירוש "אור יקר" לרמ"ק ז"ל (כרך ח, ע' ריד) כתב: "...העיד הקב"ה על ישראל שהם אחוזים בסוד האצילות והצורה העליונה הנקראת 'אדם', וכאומרו: "אדם כי יקריב מכם", מורה, מכם 'אדם' ואין באומות העולם 'אדם', ופירוש זה הכרח הוא מפסוק 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם', דהכא משמע שפירושו: אתם קרויים 'אדם' ואין אומות העולם. ומהכא משתמע 'אדם' כי יקריב, להכי מייתי תרוייהו. הנה העיד על שאין מעלה זו מושגת לשום אחד מהמין האנושי אלא לישראל, בלבד...".

ובפרשת בראשית כ, ב: "אלין נהורין ציורא דלתתא, לאתתקנא ציורא דכולהו דאינון בכללא דאדם, ציורא פנימאה. (אורות אלו מציידיים הציור שלמטה, לתקן ציור של כל אלו שהם נכללים ב'פני אדם', בציור פנימי – פירוש הסולם). דכל ציורין אתקרי 'אדם', וכל ציורא דאתכליל באתפשטותא דא אתקרי 'אדם', הה"ד 'אדם אתם', אתם קרויים 'אדם'. אתם וכל רוחא איקרי 'אדם'. (כי כל ציור פנימי נקרא כך, דהיינו 'פני אדם'... שכל ציור הנכלל בהתפשטות זו... נקרא בשם 'אדם'... וזה שכתוב 'אדם אתם'... נקראות גם הנשמות בשם 'אדם' כמו הדרש של הכתוב, 'אתם קרוין אדם'... וכל רוח נקרא בשם 'אדם', כלומר רק בחינת אור הרוח המלוּבש בהגוף נקרא בשם זה 'אדם' – הסולם). רוחא דסטור קדישא, וגופא דיליה לבושא ד'אדם' איהו וע"ד כתיב 'עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים' וכו'. בשרא לבושא ד'אדם' איהו, כתיב 'בשר אדם', 'אדם' לגו, בשר, לבושא ד'אדם', גופא דיליה. (הרוח שבצד הקדושה, הגוף שלו הוא רק לבוש, כלומר שהרוח הוא עצם ה'אדם' והגוף טפל אליו... שבשר ה'אדם' הוא רק לבוש לעצם ה'אדם' שהוא הרוח, ובכל המקומות כתוב 'בשר אדם', שיורה 'אדם' לגו, שיש 'אדם' בפנימיותו, אבל הבשר הוא רק לבוש... ועצם ה'אדם' הוא בחינת הרוח שבו – הסולם). סטורין דלתתא דאתתתך בהתוכא דרוחא דא לתתא, אצטיירו מניה ציורין דאתלבשן בלבושא אחרא בגו ציורי בעירי דכין: 'שור, שה, כשבים, ושה עזים, איל צבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר', אינון דבעיין לאתכללא בלבושא ד'אדם', בבשרא ד'אדם'. (הבחינות שלמטה, שהותכו בהתכה מרוח זה ד'פני אדם', נצטיירו ממנו ציורים, דהיינו שיצאו ונולדו שיעורי קומות של רוחות שנתלבשו בלבוש אחר, ולא בלבוש 'אדם', דהיינו הציורים של בהמות טהורות, שבחינות אלו שהם 'שור, שה וכו' היו צריכות להכלל בלבוש ד'פני אדם' ולא נכללו בו... – הסולם).

וב'אור יקר' לרמ"ק שם (כרך ב, ע' לא): "'וגופא דיליה לבושא דאדם וכו'", הכוונה, כי עם היות

30א. כל המובאות מהזוהר הן ע"פ נוסחת הזוהר שנדפסה עם פירוש אור יקר לרמ"ק מתוך כת"י מלפני 400 שנה, פרט לאותם החלקים של הזוהר שטרם נדפסו במהדורה זו. וז"ל תלמיד הרמ"ק הר"א וידאש ז"ל בסוף הקדמתו לספרו הידוע ראשית חכמה: "וברוב מאמרי הזוהר לא יגיהם אם ימצא חלוף הרבה בין גירסת הדפוס לגירסא שלנו. והגירסא שלנו הוגהה מתוך ספרי כתיבת יד הנמצאים פה צפת ת"ו ב"ב, מוגהים ומדויקים בתכלית הדיוק".

שבפרצוף צורת האדם ימצאו הגוים וישראל שוים, אין ענין מלת 'אדם' הגוף, שא"כ לא יוצדק
אומרם "אתם קרוים אדם", אלא שהגוף הוא לבוש אל מה שבתוכו, ומה שבתוך הגוף הוא הרוח,
והגוף לבוש לרוח, והיינו בשר 'אדם': 'אדם' – הרוח, 'בשר אדם' – הלבוש של אדם, ומטעם זה
ישראל שהם קדושים קרויים 'אדם'. 'סטריין דלתתא דאתהתך וכו', שהם קדושה לא טומאה,
אבל לא במדריגת האדם, אמנם הוא בהיתוך הרוח הקדוש שמתפשט והולך, מגיע אל סוף
מדריגות הקדושה...".

ושם בזה המושג: "...כגוונא דא בסטרא אחרא דמסאבו, רוחא דאתפשט לשאר עמין נפקא
מסטרא דמסאבו, דלאו איהו 'אדם' ובגין כך לא סליק בשמא ד'אדם' ולית ביה חולקיה. גופא
דיליה לבושא דההוא טמא, בשר, טמא לגו, בשר לבושא דיליה (כאופן הזה שנתבאר ברוח
ה'אדם' דקדושה ובעלי חיים טהורים, כן הוא גם בצד האחר שאיננו קדוש. הרוח המתפשט בשאר
עמים יוצא מהצד שאינו קדוש, הוא אינו בחינת 'אדם', ועל כן אינו נקרא בשם הזה, דהיינו כנ"ל,
'אתם קרוין אדם וכו'... השם של הרוח הזה הוא 'טמא', ואינו נקרא בשם 'אדם' ואין לו בו חלק.
הגוף שלו, הוא לבוש של רוח הטמא הזה והוא בשר טמא, וטמא, שהוא הרוח, הוא בפנימיות,
והבשר הוא לבוש שלו – הסולם)... סטריין דלתתא דהתהתך בהתוכא דרוחא דא אתצייירון מיניה
ציורין דאתלבשא בלבושא אחרא, כגון ציורי בעירי מסאבי, ואוריתא פתח בהו 'זוה לכס הטמא',
כגון חזיר ועופי ובעירי דההוא סטרא (הבחינות שלמטה, דהיינו בהמות, חיות ועופות, שהותכו
בהתכה מרוח הטמא הזה, נצטיירו מהם ציורים, דהיינו רוחות פרטיות, שנתלבשו בלבוש אחר,
דהיינו 'הציורים של הבהמות הטמאות. והתורה פתחה בהם בלשון 'זוה לכס הטמא', שהם חזיר,
ועופות ובהמות של הסטרא אחרא – הסולם). רוחא סליק בההוא טמא, גופא לבושא דיליה,
וגופא 'בשר חזיר' איקרי, 'חזיר' לגו, 'בשרא', לבושא דיליה (הרוח נקרא... 'טמא', והגוף הוא
לבוש שלו. והגוף נקרא בשר 'חזיר', כי חזיר היא בפנימיות, שהוא הרוח; הבשר, הוא לבוש של
הרוח הזה הנקרא 'חזיר' – הסולם).

ובגין כך, **אילין תרין סטריין מתפרשן, אילין אתכלילו ברזא ד'אדם', ואילין אתכלילו ברזא**
ד'טמא', כל זינא אזיל לזיניה ואתהדר לזיניה. (ומשום זה, שני הצדדים הללו נפרדים זה מזה, והם
זה לעומת זה. אלו נכללו בסוד 'פני אדם', ואלו נכללו בסוד 'הטמא'. כלומר שמצד הקדושה,
עומד רוח 'האדם' בבחינת הכללות, ורוחות בהמות, חיות ועופות טהורות שהם פרטים הנפרטים
ממנו. וכן מצד 'אדם בליעל', עומד רוח 'אדם בליעל' הטמא שהיא בבחינת כללות, ורוחות
בהמות, חיות ועופות הטמאים, שהם פרטים הנפרטים ממנו. והם שני סדרים זה לעומת זה. כל
מין מבעלי החיים הולך למינו ואינו מתערב בהצד שכנגדו, ואפילו אם מתערב פעם, סופו הוא
שיחזור למינו – הסולם)". עד כאן לשון הזוהר.

הרי לפנינו הפירוש העמוק והפנימי לדברי רשב"י "אתם קרוין אדם", וגם מקור ברוך ונאמן
לדברי ר' חיים ויטאל ובעל התניא שהובאו לעיל.

ועוד שם בפרשת בראשית מז, א על הכתוב "ישרצו המים שרץ נפש חיה": "אמר רבי אבא נפש
חיה' דאינון ישראל, בגין דאינון בנין לקב"ה, ונשמתהון קדישין מינה אתיין. נפשא דשאר עמין,
מאן אתר אתו. אמר רבי אלעזר מאינון סטרי דשמאלא דמסאבי לון אית להו נשמתין, ובגיני כך
כולהו מסאבין, ומסאבין למאן דקריב בהדיהו" (אר"א, הכתוב 'נפש חיה', הוא על ישראל, משום
שהם בניו של הקב"ה, וממנו נשמותיהם הקדושות באות... שואל: הנפשות של שאר העמים
מאיזה מקום הן? אמר ר' אלעזר יש להם נשמות מאותם כחות השמאל המטמאים אותם, וע"כ
כולם טמאים, ומטמאים את כל הקרב אליהם – הסולם).

ושם בהמשך: "אמר רבי אלעזר, קא מסייע למה דאמרן 'נפש חיה', אלין אינון ישראל, דאינון
נפש חיה קדישא עילאה. 'בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה', אילין שאר עמין, דלאו אינון נפש חיה

אלא ערלה כדקאמרן" (...קאי על סיפיה דקרא, ואמר ר' אלעזר, מכאן ראייה למה שאמרנו, אשר נפש חיה שאומר הכתוב הוא על ישראל, שיש להם נפש חיה קדושה ועליונה. והכתוב 'בהמה ורמש וחיתו ארץ' הוא על שאר העמים שהם אינם 'נפש חיה', אלא כמו שאמרנו, שנמשכים מכחות השמאל המטמאים אותם – הסולם).

ובסוף פרשת ויקרא כה, ב: "תא חזי מה בין ישראל לשאר עמין. **ישראל**, אף על גב דלא זכי אלא ב'נפש', **בדרגא קאים**. אי איהו בעי למקני 'רוח' ואיהו בעי למקני 'נשמה' (בנדפס מוסיף: קני חזי בה). **אבל גוים לא קניין לעלמין**. בר אי אתגזר דקני 'נפש תחת נפש', נפש מאתר אחרא" (בוא וראה, מה בין ישראל לשאר עמים. ישראל, אע"פ שאדם מישראל לא זכה אלא ב'נפש' מדרגה עליונה עומדת עליו, כי אם הוא רוצה לקנות 'רוח', ואם הוא רוצה לקנות 'נשמה', קונה וזוכה בה. אבל הגוים אינם קונים לעולם יותר מ'נפש' שלהם הטמאה, חוץ אם נמול, שקונה 'נפש' ממקום אחר, מקדושה – הסולם). וב'אור יקר' שם (כרך יב, ע' ק): "לא קניין לעלמין, **אפילו חסידי אומות העולם** אינם זוכים לקדושה אלא דווקא במדרגות החיצונים...". דברי הזוהר ברורים מאוד, ובודאי שאין ליישבם עם דברי בעל תפארת ישראל והמהר"ץ חיות.

סיכום

ראינו שתי דעות בשאלה אם יש צלם אלוקים לגוים, ובפירוש המימרא "אתם קרויין אדם":

1. **הראב"ד והכוזרי, המהר"ל והרמח"ל, הרב קוק והרב חרל"פ, האר"י והרמ"ק, ר' חיים ויטאל ובעל התניא, ר' צדוק הכהן ובעל המדרש שמואל**, יחד כולם ענו ואמרו, שהגוים נחשבים לכעין בהמות, חסרי צלם אלוקים מלא, ודבריהם מפורשים בזוהר במקומות אין מספר. (הבאנו למעלה רק כמה דוגמאות, אך ספרי הזוהר והתיקונים מלאים מזה).
2. לעומת זאת, ראינו גם דעתם של **בעל תפארת ישראל ומהר"ץ חיות** (שכנראה לא ראו דברי הזוהר והגדולים הנ"ל) שאף הגוים 'אדם' הם וכי גם להם צלם אלוקים.³¹

והנה אם באנו להכריע בין שתי הדעות, אין ספק ש**משקלם** של הזוהר וגדולי חכמי הקבלה והמחשבה הישראלית גדול לאין ערוך ביחס לתפא"י והמהר"ץ חיות. זאת ועוד – גם מתוך המקורות ההלכתיים שהובאו למעלה, הדברים משתקפים אחרת ממה שכתבו שני חכמים הללו. כיצד, למשל, יכלכלו את דברי המדרש הגדול בענין סיכת שמן המשחה: "...סך ממנו בהמה וכלים, וגוים שהן כבהמה..."? או דברי התוספתא ריש חולין: "...ושחיטת הגוי פסולה ושחיטת הקוף הרי זו פסולה..."? או דברי הגמרא בב"ק מט, א ששפחה מעוברת 'כחמרתא מעברתא'? או תשובת ר' שילא בברכות נח, א: "ולאו חמרי איקרו"? מה גם שבדברי הנביא יחזקאל בן בוזי, נמשלו הגוים לבהמות.

יתירה מזאת, כל אותן ההלכות הפסוקות שהזכרנו – כגון הריגת הגוי ופקוח נפשו, גרימת נזק לממונו והחזרת אבידתו – נראות כבלתי צודקות ובלתי מובנות לפי שיטתם. אם גם לגוי צלם אלוקים, מדוע לא ייהרג ישראל ההורגו ללא הצדקה, והלא כתוב (בראשית ט, ו): "שופך דם

31. ראוי לציין שבחוברת הנ"ל "חביב אדם שנברא בצלם" מאת יוחנן בן יעקב, מזכ"ל בני עקיבא, כאשר בא לדון במשנה דאבות הנ"ל (ע' 5 והלאה בחוברת), הביא רק את פירושו של התפא"י ותו לא מידי. כך נהג גם לגבי מימרת רשב"י "אתם קרויין אדם" (ע' 13 בחוברת) – ידע מר בן יעקב להזכיר דברי הרב עדין שטיינזולץ בנידון, והגדיל לעשות בהביאו דברי כפירה של ד"ר יחזקאל כהן אשר אסור להכניסם לבית המדרש, אבל מדברי רוב מניין ובנין חכמי ישראל לא שמע כנראה. שני נושאים אלה מדגימים עד כמה לא טרח להבין לעומקן את הסוגיות בהן עסק, ורק רשם דברים המתאימים להשקפתו.

האדם, באדם דמו ישפך, כי בצלם אלהים עשה את האדם"? על פי המבואר בלשון הנביאים, במימרות חז"ל ובדברי כמעט כל גדולי ישראל, שאומות העולם אינם נקראים 'אדם' באמת, הדבר מובן; רק על רציחת 'אדם' במלוא מובן המילה נהרגים בבית דין. אך לפי התפא"י ומהר"ץ חיות שאף הם 'אדם', מאי איכא למימר?³² (בדרך שמא ואולי, וכדי להבין כיצד כתבו דברים כה רחוקים מדברי חז"ל, יש לומר שבעל ה'תפארת ישראל' והמהר"ץ חיות כתבו את דבריהם עקב עלילות דם ופרעות ביהודים, לפיכך ראו לנכון לתת הסבר שיניח דעת מלשינים או צנזורים. האמת, על כל פנים, אינה זזה ממקומה).

דוגמה אחרת – כיצד ניתן להסביר את העובדה, שיש מן התנאים הסבורים שגול הגוי מותר מן התורה? איזה מקום יש לדעה כזאת אם אכן צלם אלוקים ישנו גם בגוי; **איך אפשר להבין שמותר לגזול מאדם אחר?** אולם על פי ההבנה, שבגוי רק צלם אלוקים במידה מועטת מאוד, ושנפשו ממקור טמא בדומה לבהמות טמאות, סרה הפליאה – כשם שאין איסור 'לגזול' מבהמה. כך מותר לגזול מגוי, כי ההבדל הוא רק כמותי ולא איכותי כדברי הרב קוק הנ"ל. ומן דאמר גזל הגוי אסור מן התורה – וכך ההלכה – סבור, שדי בהבדל שאמנם קיים בין הבהמה והגוי לאסור גזילו.³³

סוף דבר

מן האמור לעיל נראה בעליל, שהדברים כפי שהוצגו על ידי אישים שונים, כחבר כנסת פרופ' א. שאקי, הרב ליכטנשטיין והרב עמיטל, מר יוחנן בן יעקב ואחרים, אינם משקפים את אמיתה של תורה. הלכות פסוקות ופשוטות, אשר יסודן בדברי אלוקים חיים, קובעות כי קיים הבדל ברור "בין דם לדם" (כדברי הגב' הוברמן), בין ישראל לגוי.

אין מנוס מפני הכרת הדברים כמות שהם: תורת ישראל קובעת הבחנה ברורה בין אדם מישראל המוגדר כ'אדם', לבין נכרי. הדבר בא לידי בטוי, כאמור, בשורה ארוכה של הלכות: בעניני נזיקין, בהלכות שבמקדש, בדיני נפשות ועוד ועוד. גם מי שאינו חכם מופלג בתורה חייב להכיר בעובדה פשוטה זו שאינה ניתנת למחיקה – ואף לא לעירפול וטשטוש.

ברור לכל יהודי המקבל את התורה כדבר ה' מסיני, המחייבת ותקפה בכל הדורות, שלא ניתן לערוך בה פשרות או 'תיקונים ושיפוצים'. כל ניסיון לעקוף אותה או להתעלם ממנה – לא יצליח. יתכן שיש מי שיראה בהלכות הנ"ל ביטוי לגזענות; אחר יראה בהן שנאה לנכרי באשר הוא, אולם,

32. ואכן בעלי השקפה זו הרגישו בקושי, ועל כן נזקקו לפילפולים משונים. הרב א. א. קפלן נדחק בנושא זה ותירץ שאמנם איסור רציחת הגוי חמור כרציחת ישראל, אלא שאין מיתת ב"ד אא"כ הנפש שהב"ד נוטל שוה לנפש הנרצח, וכיון שנפשו של ישראל נעלה יותר מזו של הגוי, אינו נהרג. גם הרב אהרון ליכטנשטיין אימץ רעיון זה (תקציר שיעור שלו הנדפס בחוברת הנ"ל ע' 72). אולם שכחו משנה מפורשת בב"ק פ"ד מ"ו, וגמרא מפורשת שם מא, א ששור שהמית אדם חייב מיתה ואם המית גוי פטור. לפי הסברם, מדוע אין השור נהרג?

33. אף כאן טעה הרב ליכטנשטיין. בתקציר השיעור הנ"ל בהערה הקודמת כתב (ע' 73): "אם מדובר על חבלה, גזילה או הונאה וכדומה – דברים אשר ניתן לגנותם לפי איזה קני מידה אוניברסליים שנשתמש בהם – הרי שהם מוכרחים להיות אסורים גם כלפי גוי". על פי מה שנתבאר למעלה בענין גזילת הגוי, ששיטת הירושלמי, התוספתא בע"ז והספרי בפר' וזאת הברכה היא, שגול הגוי מותר מן התורה, ושכך דעת כמה ראשונים ואחרונים, הרי שאין כאן הכרח כה גדול כפי שדימה הרב ליכטנשטיין. אמת הדבר שההלכה היא שגזילו אסור מן התורה – אך הכרח פשוט וברור בבחינת 'אין צריך לומר' אין כאן.

לדידו של יהודי הדבק בתורת ישראל כמאמרה, זוהי מציאות, ודרך חיים, שנקבעו לעם ישראל בדבר ה'.

המעייין היטב במקורות דלעיל יזכח בהבדל התהומי שבין המושגים 'ישראל' ו'גוי' – ובכך תתחוור לו מדוע ההלכה מבחינה ביניהם.

תורת ישראל תורת חיים היא, ועל המחזיקים בה כמות שהיא נאמר: "ואתם הדבקים בה' אלקיכם, חיים כלכם היום".

בסיום הדברים, אין טוב ומתאים יותר מדברי הרב קוק באורות (אורות ישראל ח, ה, ע' קסט): "רחבות הלב, שבאה לפעמים להכניס את העולם כולו, כל האנושיות כולה, בכלל החבה המיוחדת המתגלה לישראל, היא צריכה בדיקה. כשהכרה של הקודש המצוין אשר לסגולת ישראל עומדת בצביונו, ומתוך בהירותו מתפשטת החבה והאהבה בעין טובה על כל גוי ואדם יחד, זוהי מדתו של אברהם אבינו, אב המון גויים, 'ונברכו בך כל משפחות האדמה – ובזרעך'. אבל יש, שיסוד התרחבותה של חבה זו באה מתוך כהות הרגש והאפלת אור הקדש של הכרת הסגולה הישראלית העליונה, ואז היא ארסית, ותוכן פעולתה מלא הירוס נורא, שצריך להתרחק ממנו כמפני שוד המועד, ו'שאיה יוכת שער', 'לדידי חזי ליה ומנגח כתורא'".